

*Розділ 5***РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ЗА ФІЛОЛОГІЧНИМ
СПРЯМУВАННЯМ****5.1. Актуальність технологій профільного навчання
у контексті розвитку філологічних знань**

Стрімка технологізація соціальних процесів породжує актуальність осмислення соціально-гуманітарних технологій. Гуманітарні технології закликані виконувати місію стабілізації суспільного розвитку, збільшення важливості цінностей в суспільстві та олюднення технократичного суспільства. Соціальні технології в базових класифікаціях технологій існують як підсистема і виокремлюються вони на основі своїй спрямованості на вивчення та розвиток Людини і Суспільства. Дослідники класифікують цю підсистему за різними критеріями: сферою технологічного впливу (педагогічні, культурно-освітні, психолінгвістичні, медико-психологічні); предметом технологічного впливу (інформаційні, енергетичні, психомоторні, нейрофізіологічні) тощо. Власне, слово «гуманітарний» утворилося від латинського *humanitas*, (людство, людяність), висока освіченість. Тож виникло поняття «гуманітарні технології», що вибудовуються та підпорядковуються певним закономірностям гуманітарного розвитку суспільства. Актуальність гуманітарного підходу і способів його реалізації в освітній практиці пов'язано зі стрімким розвитком і широким застосуванням соціальних і комунікаційних технологій в різних сферах життєдіяльності сучасної людини. Нові гуманістично орієнтовані концепції розвитку суспільства ставлять питання про залежність якості будь-яких змін в суспільстві від кожної людини як активного суб'єкта. У зв'язку з цим виникає питання підвищення гуманітарного аспекту якості своїх суб'єктів.

Зміна соціально-економічної ситуації в країні зумовила започаткування інноваційних перетворень в освіті, які спрямовуються як на фундаменталізацію змісту навчання, так і на реалізацію комплексу педагогічних технологій за різними спрямуваннями. Провідною сучасною тенденцією наразі є тенденція до впровадження профільного навчання в закладах загальної середньої освіти. Профільне навчання спрямоване на створення особистісно орієнтованого освітнього простору, умов для життєвого і професійного самовизначення учнів, формування ключових компетентностей, готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією, забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю. Сучасні вимоги до освітнього процесу у закладах середньої освіти, покликаному забезпечити розвиток здібностей та інтелектуально-твор-

чого потенціалу особистості, визначають необхідність модернізації як змістового, так і технологічного аспектів викладання дисциплін філологічного спрямування на основі сучасних концептуальних підходів, що дають змогу оптимально поєднувати профільному навчанні орієнтацію на професійно-практичну та особистісно-розвиваючу спрямованість педагогічного процесу. Впровадження профільного навчання в старшій школі вимагає якісних змін: зміни тривалості навчання; можливості вибору навчального закладу; оновленого змісту та технологій навчання; варіативності форм організації навчального процесу; гуманітаризації навчального процесу; інтеграції змісту деяких навчальних предметів; створення міцної психологічної та профорієнтаційної підтримки старшокласників; нових підручників та навчальних посібників. Назріла необхідність вирішення суперечностей між глобальними планами впровадження педагогічних технологій в навчальний процес і браком чіткої їх класифікації, між рівнем вимог до підготовки абітурієнтів гуманітарного профілю та реальним рівнем готовності випускників.

Саме тому виникає потреба розроблення відповідних теорій, тенденцій, принципів, технологій, моделей, методик, рекомендацій, практичних порад в галузі технологій гуманітарного процесу, педагогічних технологій гуманітарного спрямування. Тож важливим напрямом нашого дослідження є розроблення комплексу педагогічних технологій філологічного спрямування, які ефективно реалізуватимуться в навчальному процесі старшої школи в умовах профільного навчання. Розроблення сучасної класифікації та впровадження технологій за гуманітарним (філологічним) спрямуванням має забезпечити ефективну підготовку учнівської молоді до входження в соціум, адаптацію до існуючих реалій та здатність до активної творчої діяльності.

Ретроспективний аналіз філософської, психологічної, дидактичної та методичної літератури показав, що становлення та розвиток поняття «педагогічні технології» гуманістичного спрямування протягом ХХ століття відбувався кумулятивним шляхом під впливом соціокультурних чинників – соціально-економічного розвитку суспільства, державної освітньої політики, науки в цілому і педагогічної науки зокрема, освітньої практики в рамках відповідних часових періодів. Поняття «педагогічні технології» виникло як окрема дефініція наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Раніше воно існувало в рамках понять «методика», «метод», «концепція» та інших.

Розглянемо основні напрями формування теоретичних та практичних розробок, які можуть бути розглянуті під кутом педагогічної технології гуманістичного спрямування.

І етап (XIX – I половина ХХ ст.). У ХІХ столітті К. Ушинський впровадив поняття «народна педагогіка» в широкий обіг, обґрунтувавши правомірність цього терміна в педагогічній науці, теоретично й практич-

но довів, що народна педагогіка, є золотим фондом педагогіки наукової, закликав до ґрунтовного й всебічного вивчення виховного досвіду народу. Гуманітарні предмети та відповідні методичні розробки існували в тогочасних класичних гімназіях та інститутах, де навчалися діти заможних громадян. На той час гуманітарний цикл предметів містив: закон Божий; російську мову з церковнослов'янським та словесність; логіку; латинську мову; давньогрецьку мову; французьку та німецьку мови, подекуди – англійську; співи; гімнастику. На початку ХХ ст. відбувалося впровадження у практику шкіл так званий комплексний підхід як різновид інтегрованого навчання. Підвалиною цього слугували нові напрями, що зруйнували існуючі стереотипи та межі застосування окремих наук. Особливо це зачепило зміст шкільної освіти, де навчальні дисципліни інтегрувалися в єдині цикли, курси, блоки, модулі, об'єднані спільною метою та спрямованістю та базувалися на єдиних методологічних засадах. У 20-ті роки в рамках педології виникли терміни «педагогічна технологія» та «педагогічна техніка». Це була епоха тотальних змін та експериментів в навчальних закладах, переважно у напрямі впровадження колективних форм і методів навчання. Перша концепція комплексності розроблена відомим педагогом-україністом Григорієм Іваницею («Комплексний метод», 1923). Комплексність педагог розглядав як «активно-комплексне навчання», підкреслюючи підхід до навчального матеріалу та характер його засвоєння. Основою були три підходи до організації навчального матеріалу – предметний, комплексний і проєктний [229]. Розглядаючи розвиток ідей комплексності в Україні, треба відмітити також позицію Якова Чепіги. Теорії комплексності в Україні поступово були замінені на комплексно-проєктні (з 1930 р.), згодом – проєктні (1931 р.), які також швидко зникли. У роботах А. Макаренка ми зустрічаємо поняття «педагогічні техніки», яке використовується у відношенні до педагогічного процесу як до технологічної процедури. Зазначимо, що через століття активно переглядалися основи цих підходів, які трансформувалися в інтегрований та проєктний. В рамках цих підходів існували також і суспільно-гуманітарні науки, але акценти в той час переносилися на трудове навчання.

II етап (50-ті – 90-ті рр. ХХ ст.). Це – період інтенсивного накопичення теоретичного знання з формування основ дидактики. Саме тоді закладалися основи теорії навчання, оновлених методик та підходів до навчання, які згодом трансформувалися в досить широке поняття «педагогічні технології». Вже у 40–50 роки в науковий обіг входить поняття технології в освіті. Однією з провідних ідей, яка звучала в працях педагогів-гуманістів минулого, була ідея гуманістичного підходу до навчання та виховання дитини. У працях В. Сухомлинського (60–70 роки) була викладена система, метою якої стало формування в дитини єдиної гуманістичної картини світу [484]. В. Помагайба у своїх працях «Сучасні

проблеми дидактики та основні умови їх досліджень», «Розвиток дидактики як науки» обґрунтував актуальні проблеми подальших дидактичних досліджень, у тому числі – процесуальної складової навчання, в інших працях вчений розкривав досвід навчання за комплексною і комплексно-проектною системами [401]. Нової якості й актуальності набули дослідження в галузі дидактики протягом 50–60-х рр., коли досліджувалися сутність навчально-виховного процесу, його основні складові. В процесі розвитку «технологічного» підходу в 50–60-х рр. відбувається поступова орієнтація на вирішення дидактичних проблем з позицій управління навчальним процесом на основі заданих цілей і які піддаються ідентифікації та виміру. Тоді ж був започаткований новий напрям навчання, який послуговував основою програмованого навчання – першої ластівки в напрямі введення самого поняття в педагогіку та цілого комплексу інформаційних педагогічних технологій. Характерними його рисами стали уточнення навчальних цілей та послідовна (поелементна) процедура їх досягнення. Тоді ж цей напрям став одним з пріоритетним за рубежом. На початку 60-х років програмоване навчання стало базою для розуміння програмованого навчального процесу. Одним із перших серед радянських та вітчизняних науковців досліджував проблеми програмованого навчання Н. Розенберг. Поле його діяльності: розроблення та використання технічних засобів навчання; теоретичні проблеми програмованого навчання, підкріплені широкомасштабним педагогічним експериментом. В Українському науково-дослідному інституті педагогіки під його керівництвом проведено теоретико-експериментальне дослідження ефективності програмованого навчання з фізики в школах УРСР [431].

Поняття «технологія» як інструмент для педагогіки поступово входило у використання наприкінці ХХ століття. Так, М. Кларін зазначав, що поняття «педагогічна технологія» містить низку важливих проблем, таких, як: уточнення та деталізація цілей навчання, стандартизація навчальних процедур, ефективний зворотний зв'язок у навчанні, його автоматизація. Перспективність розвитку напрямку «педагогічні технології» пов'язана з критичним переосмисленням її теоретичної бази, відхилення від редукціоністського підходу до вчення. Нині він провідний науковий співробітник лабораторії дидактики та філософії освіти, доктор педагогічних наук [228; 252]. В. Беспалько займався програмованим навчанням, акцентуючи на тому, що в навчанні важливо чітко визначити дидактичні основи його розроблення та впровадження. Такі дослідження лягли в основу технологічного підходу в навчанні та використання дидактичних технологій навчання [52]. З розвитком технічних засобів навчання, програмованого навчання, «педагогічна технологія» і «технологія навчання» почали трактуватися як система засобів та методів організації і управління навчально-виховним процесом. У кінці 70-х – на початку 80-х років ХХ ст. у ці поняття почали розгалужуватися на дві компоненти: викори-

стання системного знання для вирішення практичних задач та застосування в навчальному процесі технологічних засобів. Тобто, існувало поняття «технічні засоби навчання», та власне «педагогічна технологія» як сукупність засобів і методів педагогічного процесу. Тож спочатку поняття педагогічна технологія стосувалася інформатики, програмування, а пізніше – формування загальнонавчальних умінь та навичок. Вже з 60-х років у світі інтенсивно почали виникати журнали, які освітлювали проблеми педагогічних технологій (Англія, Італія, Росія, Японія та ін.). Особливо цей процес актуалізувався у 70-80-тих рр.: розпочалися дослідження проблем методів навчання, створювалися різноманітні методики формування різного типу умінь та навичок, які лягли в основу відповідних технологій. Базовими дослідженнями тих років були роботи В. Онищука, Вал. Паламарчук, Вол. Паламарчук, О. Савченко, Ю. Мальованого, Л. Вороніної, Н. Розенберга, Л. Момот, В. Бондаря, С. Бондар, у яких піднімалися проблеми дидактики, які стали підґрунтям для створення нових педагогічних технологій. Такими напрямками були: методики розвитку мислення (П. Гальперін, І. Лернер, Вал. Паламарчук та ін.); дослідження міжпредметних зв'язків та інтеграції навчання (Л. Вороніна, Вол. Паламарчук, Н. Розенберг та ін.); дослідження форм навчання в школі (В. Кизенко, Ю. Мальований, Вал. Паламарчук, В. Римаренко, та ін.); методів навчання (С. Бондар, Вал. Паламарчук та ін.); створення надпредметних програм (Н. Лошкарьова, Вал. Паламарчук, О. Савченко та ін.). Базою для створення низки педагогічних технологій розвитку мислення в учнів була докторська дисертація Вал. Паламарчук та книга «Школа учит мыслить» [377; 385]. Теорія оптимізації навчально-виховного процесу (Ю. Бабанський) вміщувала в себе низку аспектів, що пізніше послужили основою для розвитку нових напрямів у навчанні. Окреме місце в такому різноманітті посіли власні авторські школи педагогів-гуманістів, які пізніше виокремилися в педагогічні технології гуманітарного спрямування.

У 90-ті рр. ХХ ст. розпочався період концептуального розвитку інноваційної теорії навчання, серйозний вплив на тогочасну школу чинив активний розвиток інформаційного суспільства та зміною ролі інформації в життєдіяльності людини. Досвід педагогів-новаторів, таких, Ш. Амонашвілі, І. Волков, М. Гузик, Є. Ільїн, С. Лисенкова, М. Щетинін, О. Захаренко, В. Шталов та інших дав поштовх впровадженню нових педагогічних технологій в загальноосвітніх школах. На основі такого досвіду та теоретичному підґрунті почалося узагальнення поняття «педагогічна технологія», «технологія навчання», започаткувалися спроби їхньої класифікації, давалися різні визначення понять. Так, Г. Селевко зробив спробу науково обґрунтувати поняття «педагогічна технологія», запропонував їхню класифікацію. Зроблено це було автором на основі досвіду педагогів-новаторів та наукових розробок, які були на той час (представ-

лено біля 50 технологій), узагальнено їх було за п'ятьма напрямками: традиційне навчання; модернізовані технології; альтернативні технології; технології розвивального навчання та авторських шкіл. Акцентовано на таких складових технологій, як: концептуальна основа, особливості змісту та методики; сутність технології та механізми впровадження [450]. В такому різноманітті педагогічних технологій виокремився комплекс інноваційних педагогічних технологій, у тому числі – гуманітарного спрямування,

III етап (кінець XX – початок XXI ст.). Цей період розпочався з першими результатами боротьби за існування закладів різного (нового) типу. З цього моменту стають можливими різноманітні експерименти в рамках цих закладів, у тому числі – зміни в методиках навчання, їх урізноманітнення та різні спроби визначення поняття «технології навчання», «педагогічні технології». Школи нового типу та експерименти нових технологій знайшли своє відображення в низці досліджень науковців (Л. Даниленко, І. Єрмаков, А. Ісаєва, Вал. Паламарчук, Б. Чижевський та ін.) [184; 376; 378; 379; 380; 381; 382]. Професор Вал. Паламарчук у двотомнику «Першооснови педагогічної інноватики» зібрала основні напрями модернізації загальноосвітньої школи, актуалізувала важливість створення альтернативних шкіл в Україні. В той період відбувалася боротьба за впровадження шкіл нового типу, які можуть змінювати підходи до навчання в рамках навчального закладу. Доробки науковців публікувалися в низці посібників, в яких обговорювалися проблеми та інновації альтернативної освіти. Заклади нового типу активно впроваджували нові педагогічні технології. Одним з таких закладів була гімназія «Троєщина» Деснянського району м. Києва, яка протягом 25 років експериментувала різні педагогічні технології, збирала низку талановитих вчителів-новаторів, публікувала наукові та практичні доробки колективу та науковців, які працювали в творчій лабораторії гімназії (засновник – професор Вал. Паламарчук) [159; 160; 490]. Активно впроваджувалися нові педагогічні технології в коледжі імені В. Сухомлинського під керівництвом В. Хайруліної [270]. В коледжі на початку 1990-х років відбувалося відродження національної духовності учнів, залучення до її виховання учнів, учителів, батьків і громадськості; формування громадянської позиції, створення якісно нових умов для розвитку традицій української педагогічної думки; формування в учнів практичних умінь і навичок у творчій та науково-дослідницькій діяльності; створення і апробація нових технологій навчання тощо. Серед інновацій того часу можна виокремити кілька напрямів, які наразі стали пріоритетними. Вал. Паламарчук досліджувала технологію моделювання як основи формування мислення в старшокласників, де великого значення надавала застосуванню моделей-еталонів, користування якими вчитель може прогнозувати педагогічні ситуації (праксеологічна модель, яка відображує основну стратегію фор-

мування мислення: мислення формується у діяльності, в єдності знання, дії зі знанням, вираження у слові) [383; 384]. О. Пехотою узагальнено основні існуючі позиції з питання освітніх технологій за такими аспектами: технологічний підхід в освіті, історія, концептуальні положення, еволюція поняття. Проаналізовано та структуровано основні технології на початку ХХІ ст. [392]. В експериментальні 90-ті роки виникло багато авторських педагогічних розробок, деякі з яких перетворилися в інноваційні технології [191]. Це, наприклад, «урок питань», «слідство ведуть Знатаки», «урок-суд», бінарні уроки, урок-ділова гра, урок вільного спілкування та багато інших. Такі різновиди збагатили навчальний процес та змінили ставлення до нього як до чогось догматичного. Тож наприкінці 90-х років було розроблено й адаптовано нове українське освітянське законодавство, інтенсифіковано національну освіту, проведено ряд важливих реформ у сфері змісту і якості середньої освіти, реалізовано педагогічні інновації, технології, розпочалася інтеграція української середньої школи до європейського освітнього простору.

IV етап (сучасний). В Україні сформувалася низка наукових напрямів і відповідних педагогічних технологій. Одними з провідних педагогічних технологій ми виокремлюємо такі: технології інтегрованого навчання; технології диференційованого навчання; технології індивідуалізованого навчання; технології гуманістичного спрямування; технології на основі гуманітаризації та комунікативного спрямування; особистісно-орієнтовані технології; ігрові технології; проєктні технології; альтернативні, інклюзивні технології (вальдорфська, Монтессорі та ін.); технології в рамках певного предмета чи напряму та інші.

З такого великого банку педагогічних технологій закономірно важко чітко виокремити окремі блоки, які матимуть єдину теоретичну базу. Питання чіткої систематизації створених педагогічних технологій постає з кожним роком критичніше. Згуртування подібних одна до одної технологій в єдиний тип, створення єдиної структури, дало б змогу чітко орієнтуватися в цьому питанні. Актуальним наразі є проблема чіткого визначення, особливостей та класифікації педагогічних технологій за філологічним спрямуванням, основою для яких слугують технології гуманістичного спрямування.

Аналіз законодавчої бази та сучасної наукової літератури з проблеми реалізації педагогічних технологій за гуманітарним (філологічним) спрямуванням. Поняття «педагогічні технології навчання» є провідним в умовах розбудови нової української школи, що зумовлює необхідність розроблення наукових тенденцій та підходів, системи закономірностей, базових принципів і обґрунтування особливості їх реалізації в освітньому процесі. За визначенням ЮНЕСКО педагогічні технології – це системний метод створення, застосування та оцінювання усього процесу викладання та засвоєння знань із врахуванням технічних та людських ресурсів

їхньої взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти. У цьому контексті проаналізовано державні документи з досліджуваної проблеми: Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа), Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, чинні навчальні програми (українська література, 10–11 кл.), підручники і посібники за філологічним спрямуванням. Основними категоріями, які визначаються в державних документах про освіту, є: освітній процес, особистісно зорієнтований підхід, профільне навчання, індивідуальна освітня траєкторія, гуманітаризація освіти.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» декларує, що Система загальної середньої освіти має забезпечити всебічний розвиток дитини, виявити її обдарування, сприяти соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти упродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству. Акцентується на тому, що індивідуальна освітня траєкторія учня формується шляхом визначення власних освітніх цілей як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу учня, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду [215].

У Концепції профільного навчання в старшій школі окреслено, що важливим для України є кореляція розвитку національної освіти зі світовими тенденціями організації профільного навчання, що відкриває нові перспективи інтеграції в освітній та професійний простори зарубіжної спільноти. Означено ключові тенденції: інтенсифікація індивідуалізації навчання, мінімізація кількості обов'язкових предметів порівняно з базовою освітою, оптимізація тривалості навчання й кількості профілів відповідно до потреб економіки та національних особливостей системи освіти, запровадження компонентного формату змісту освіти, диверсифікація організаційних форм, які охоплюють варіанти починаючи від окремого навчального закладу до профілів/курсів у межах однієї установи. Основним акцентом є розвантаження учнів шляхом раціонального структурування змісту освіти у системі навчальних предметів і курсів за вибором. Скорочення кількості предметів пропонується здійснити за допомогою впровадження інтегрованих курсів в основній та старшій школі [416].

Перспективи розвитку різного виду технологій, зокрема, інтегровано-предметного навчання закріплені у «Державному стандарті базової і повної загальної освіти», де зазначені не окремі предмети, а освітні галузі. Це означає, що вперше за тривалий час нормативний документ орієн-

тує на інтеграцію змісту, на можливість гнучкої варіативної організації змісту навчання, адекватну організацію навчального процесу в профільній ланці школи. Аналіз документу свідчить, що метою освітньої галузі «Мови і літератури» є розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читацької культури, комунікативної і літературної компетентностей, гуманістичного світогляду, ціннісних орієнтацій тощо. Зазначається, що результатом застосування міжпредметних зв'язків має бути міжпредметна компетентність, тобто здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей [186].

Проблемами розроблення та впровадження педагогічних технологій в різних типах закладів середньої освіти протягом досить великого відрізка часу займалися українські науковці. Зміни у загальній середній освіті, що відбувались постійно, вимагали теоретичних напрацювань, серед яких найважливішими стали: визначення базових понять, різноманітні класифікації педагогічних технологій. Педагоги-практики постійно експериментували з різними видами педагогічних технологій та, у свою чергу, вносили зміни в існуючі класифікації. Поступово відбувалося впровадження допрофільної підготовки в основній школі та спроби профілізації старшої її ланки. Першою спробою впровадження профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах (1996) стало розроблення проекту базового навчального плану середньої загальноосвітньої школи (С. Гончаренко, І. Єрмаков, Г. Ісаєва, Ю. Мальований, Вал. Паламарчук та ін.). В основу проекту лягли кардинальні зміни структури навчального плану: запропоновано поділ знань не за предметами, а за галузями. Концептуальною засадою було визначено спрямування навчального процесу на його гуманітаризацію, про що свідчив перерозподіл загального навчального навантаження (Базовий навчальний план 1998 року). Це наблизило нас до існуючого у розвинених країнах світу (США, Англії, Франції та ін.) середньостатистичного співвідношення гуманітарних та інших предметів у навчальному плані (гуманітарний цикл – 46%, інші – 54%). В Україні станом на початок 2000-х років поняття гуманітаризації навчання було закладено у тогочасних документах про освіту, частка гуманітарних предметів становила вже 36,6%.

Основними напрямками реформування старшої ланки закладів загальної середньої освіти на сучасному етапі українські науковці визначають гуманізацію та гуманітаризацію навчального процесу, фундаменталізацію та інтеграцію його змісту. Про це свідчать дослідження М. Арцишевської, О. Барановської, Л. Березівської, Н. Бібік, С. Бондар, Н. Бондаренко, М. Бурди, Г. Васьківської, Н. Головка, М. Головка, С. Гончаренка, К. Гораш, Л. Даниленко, Ю. Дорошенка, І. Єрмакова, Ю. Жука, Т. Засекої, В. Ільченко, В. Кизенка, О. Корсакової, С. Косянчука, О. Кравчук, В. Кре-

меня, В. Кушнір, Л. Липової, Ю. Мальваного, О. Ляшенка, О. Мариновської, Л. Онищук, Р. Осадчук, Вал. Паламарчук, Вол. Паламарчука, О. Пехоти, В. Піддячого, О. Пометун, О. Савченко, О. Топузова, С. Трубачевої, О. Черноус, Л. Шелестової, Т. Яценко та ін. Дослідження проблеми реалізації педагогічних технологій тривають і ними займаються як педагоги, так і психологи, методисти та ін. Розглянемо різні підходи до визначення поняття педагогічних технологій (суспільно-гуманітарного напрямку в дослідженнях українських науковців (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

**Сучасні підходи до реалізації педагогічних технологій
суспільно-гуманітарного напрямку в дослідженнях
українських науковців**

Автор	Аспекти проблеми
Аніщенко О., Яковець Н. [487]	Викладено теоретико-методологічні засади конструювання та реалізації сучасних педагогічних технологій, зокрема, суспільно-гуманітарного напрямку
Арцишевська М. [10]	Розглянуто проблему інтеграції змісту освіти та шляхи її розв'язання в шкільному суспільствознавстві. Обґрунтовуються методологічні й методичні засади інтеграції та вдосконалення змісту шкільного суспільствознавства. Розглядається аспект інтеграції змісту світоглядної освіти та відповідні технології
Березівська Л. [49]	На основі архівних та опублікованих джерел розкрито економічні, суспільно-політичні, педагогічні причини, процесуальні аспекти, принципи і цілі, напрями, результати та наслідки реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст. Розглянуто вплив суспільно-політичної ситуації на розвиток педагогічних технологій суспільно-гуманітарного напрямку
Барановська О. [19]	Проаналізовано інтегровані технології та їхню роль в організації навчання в старших класах середньої школи. Визначено дидактичні умови реалізації інтегративного підходу на прикладі гуманітарних предметів
Бім-Бад Б.	Пед. технології як єдність культурного та діяльнісного компонентів, що обумовлюються ефективною діяльністю, визнанням та покликанням
Бондар С., Момот Л., Липова Л., Головка Н. [69]	Розглянуто технологічний аспект процесу навчання, з'ясовано сутність поняття "педагогічні технології", розглянуто модульні, творчо-розвивальні, індивідуалізованого навчання, блочно-консультативні технології навчання та умови їхньої реалізації на матеріалі різних предметів, у т.ч. – суспільно-гуманітарного напрямку
Васьківська Г. [96; 105; 127]	Вивчено проблему формування комунікативної компетентності учнів старших класів на основі оволодіння системними знаннями про людину. Визначено значення понять «компетентність» та «комунікативна компетентність», проведено теоретичний аналіз цих категорій, розкрито психолого-педагогічні умови формування комунікативної компетентності старшокласників на основі оволодіння системою знань про людину

Гончаренко С. [164; 165], Мальований Ю. [168]	Визначено основні принципи гуманізації освіти, акцентовано, що визначальним чинником трактування сутності гуманізації та гуманізації освіти повинен бути філософський принцип гуманізму
Гораш К. [169]	Серед основних підходів до підручникотворення в умовах змін виокремлено системний, цільовий, діяльнісний та технологічний
Єрмаков І. [208]	Сформульовано концепцію життєтворчості, розкрито змістові, технологічні, виховні аспекти розвитку життєвої компетентності, висвітлено різні погляди щодо природи компетентності
Кизенко В. [190; 246].	Схарактеризовано спрямованість факультативного навчання на розширення світогляду учнів: обізнаність учнів з різними сферами навколишнього світу; знання про людське життя і діяльність людей; формування пізнавальних інтересів; сприяння самовизначенню особистості
Бондаренко Н. [78]; Косянчук С. [290],	Розглянуто питання викладання української мови у 10–11 класах у контексті сучасних освітніх трансформацій. С. Косянчуком досліджено розвиток педагогічних технологій у профільній освіті, який розглядається в контексті соціальних детермінантів; описано соціально важливі чинники, що впливають на формування ключових компетентностей учнів старших класів середньої школи, визначено ядро компетентностей, що позитивно впливають на інноваційний характер викладацької діяльності
Мариновська О. [331]	Розкрито концепцію технологічного проектування інноваційного розвитку школи, що включає п'ять розділів: загальні положення, стратегічні цілі розвитку, концепцію змін, напрями модернізації, механізм реалізації концепції змін. Під технологічним проектуванням інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу розуміється діяльність, що передбачає застосування технології проектування змін у школі засобами інновацій (освітніх, навчальних, виховних, управлінських), що задають вектор її інноваційного розвитку відповідно до обраного напрямку модернізації
Паламарчук Вал. [377], Барановська О. [386]	Розроблено принципово нову концепцію розвитку учнів, сконструювано спеціальні надпрограми і відповідні технології. Сутнісними характеристиками інтелектуального розвитку учнів визначено академічні досягнення учнів і рівень розвитку інтелектуальних умінь, а в старшому шкільному віці – рівень опанування методами наукового пізнання. Доведено, що продуктивність взаємозв'язку навчання і розвитку залежить від раціональної реалізації стратегічних принципів реформованої школи: гуманітаризації, інтеграції, життєтворчості, оптимізації, особистісної орієнтації, єдності національного і загальнолюдського. Автором створено технологію формування інтелектуальних прийомів мисленнєвої діяльності, створено чітку технологію формування мисленнєвих (інтелектуальних) умінь та навичок (компетентностей)

Пехота О. Кіктенко А., Любар- ська О. [392]	Узагальнено основні існуючі позиції з питання освітніх технологій за такими аспектами: технологічний підхід в освіті, історія, концептуальні положення, еволюція поняття. Проаналізовано та структуровано основні технології, багато з яких стосуються гуманітарної сфери
Пометун О., Гупан Н. [405]	Розкрито потенціал уроків історії у розвитку критичного мислення учнів, який можна реалізувати за умови спеціальної організації активного навчання учнів
Савченко О. [442; 444]	Досліджено технології формування загальнонавчальних технологій в учнів. Обґрунтовано пріоритет формування ключової компетентності молодших школярів «навчитися вчитися»
Трубачева С. Чорноус О. [500]	Зроблено аналіз дидактичних особливостей метапредметної діяльності учнів в умовах профільного навчання. Визначено роль проєктних та дослідницьких видів навчальної діяльності в міждисциплінарному навчанні в структурі інноваційних педагогічних технологій
Федорчук Е. [486]	Представлено авторську модульну навчальну програму навчальної дисципліни «Сучасні педагогічні технології», де систематизовано найбільш поширені технології, наведений зміст практичних занять
Шепель В.	Розглянуто пед. технології як вид людиноцентричних технологій, що базуються на основах психодидактики, соціальної психології, кібернетики, управління та менеджменту
Щуркова Н.	Пед. технології виключають мету маніпулювання особистістю, а науково обґрунтовують вплив на дитину з позиції залучення її до цінностей загальнолюдської культури.
Яценко Т. [554]	Окреслено тенденції розвитку методики вивчення української літератури в середніх школах другої половини ХХ – початку ХХІ століття, які розглядаються в контексті якісних змін змісту та вибору методів, форм навчання літератури в школі. Розглянуто питання ефективного впровадження принципу міжшкольної взаємодії в системі сучасної шкільної літературної освіти. Підкреслюється, що такий підхід до вивчення творів української літератури: сприятиме поглибленню в учнів можливості порівнювати специфіку розкриття літературної теми (чи фігури) у різних видах мистецтва; формуватиме розуміння ролі української літератури у світових культурних контекстах; дасть змогу удосконалити вміння аналізувати та інтерпретувати літературні твори у взаємодії з різними творами мистецтва; підвищить рівень культурної компетентності учнів старших класів

Проблематика реалізації педагогічних технологій профільного навчання (суспільно-гуманітарне спрямування) в дослідженнях науковців відділу дидактики (2018–2020 роки) (табл. 4.2).

Проблематика реалізації педагогічних технологій профільного навчання (суспільно-гуманітарне спрямування) в дослідженнях науковців відділу дидактики (2018–2020 роки)

Автор	Аспекти проблеми
Васьківська Г. [106; 109; 113; 120; 123; 128]	Автор визначає за мету формування метапредметних і міжпредметних знань, які забезпечують цілісність, повноту та єдність системи знань. Розглянуто рефлексійно-пізнавальну технологію, обґрунтовано педагогічні технології як багатосторонній комплексний засіб підвищення якості, ефективності та доступності загальної середньої освіти, що дає змогу завдяки змінам структури, змісту, організації навчально-виховного процесу враховувати інтереси, схильності та здібності учнів, створити можливості для навчання учнів відповідно до їх професійних інтересів та намірів щодо продовження навчання. Наголошено, що особливо важливим є наявність у педагогічних технологіях рефлексійної, аксіологічної та соціальної складових
Барановська О. [26; 32; 35; 36]	Досліджено трансформацію поняття «педагогічні технології філологічного спрямування» та «інформаційна (читацька) компетентність», створено класифікацію педагогічних технологій філологічного спрямування. Розроблено дидактичну модель реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання за філологічним спрямуванням
Косянчук С. [281; 282; 290]	Розглянуто проблему формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів, визначено компетентнісне ядро технологічності в інноваційній педагогічній діяльності, яке складають такі компетентності: курикулярна; кібернетично-комбінаторна; психодидактична; автодидактична; акмеологічна; аксіологічна; соціономічна; віталітетна.
Кизенко В. [245]	Вивчено теоретичні та методичні основи диференціації навчання, розглянуто дидактичні технології реалізації курсів за вибором в умовах профільного навчання
Шелестова Л. [535]	Обґрунтовано можливості ефективного розвитку творчих здібностей старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів
Кол.: О. Барановська, С. Косянчук, С. Трубочева, О. Черноус [43]	Серед методологічних вимог до проектування монодидактичних і комбінованих педагогічних технологій виокремлено як важливі детермінанти: концептуальність; системність; процесуальність; керованість; ефективність; відтворюваність; врахування консервативності певних елементів й корелятивність їх зі структурою, дозуванням і логікою освітнього змісту. Наведено приклади реалізації педагогічних технологій профільного навчання (суспільно-гуманітарне спрямування)
Кол.: О. Барановська, С. Косянчук, С. Трубочева [559]	Проаналізовано чинники, які відображають реальну готовність випускника старшої школи до професійного самовизначення: соціально-організаційні; інтелектуальні; інформаційні; комунікативні; мотиваційно ціннісні; рефлексивні; валеологічні

Актуальною наразі є проблема адаптації та розробки оновленого банку педагогічних технологій, який би ефективно працював на нову українську школу та водночас був би здатний змінюватися разом з її потребами, у тому числі, в умовах постійно змінюваного змістового навантаження на учнів. Отже, аналіз джерел з проблеми дослідження засвідчує необхідність подальшого комплексного вивчення питань, пов'язаних саме з проєктуванням та реалізацією педагогічних технологій в умовах нової української школи, зокрема, педагогічних технологій за філологічним спрямуванням.

5.2. Сутність, місце, структура і функції філологічно спрямованих технологій профільного навчання

Гуманісти Відродження, трактуючи поняття «гуманітарні науки», мали на увазі не просто вивчення поезії, риторики, античної філософії, а набагато ширше поняття: пізнання мудрості через слово, що підносить людину. Транслявалася думка, що гуманітарні науки лише тоді відповідають своїй сутності, коли відкривають в людині особистість, неповторність, унікальність, слугують гуманістичним ідеалам. Визначення «гуманітарний» згодом закріпилося за комплексом гуманітарних наук, які мають своїм предметом ті чи інші прояви духовності, тобто за філологією, етикою, філософією, історією тощо.

Концептуальне розуміння гуманітарних технологій в освіті включає такі підходи: оптимальний баланс точних та гуманітарних дисциплін; гуманітарне наповнення фундаментальних дисциплін; підготовку учнів до виконання соціальних ролей і функцій; можливості і потенціал гуманітарних технологій; особистісний і духовний розвиток учнів як головна мета; специфіка та умови застосування гуманітарних технологій; розробка нових гуманітарних технологій. У цілому сучасна гуманітарна наука все чіткіше усвідомлює, що найголовніше для розвитку людини – це наявність у нього життєвих цілей, мотивації саморозвитку. У зв'язку з виокремленням сучасних проблем гуманітаризації освіти, важливо здійснити їх змістовий аналіз, уточнюючи поняттєво-категоріальний апарат. До основних понять можна віднести поняття «гуманітарний підхід», «гуманітаризація», а також поняття, які випливають з наведених: «гуманітарне знання», «гуманітарні науки», «гуманітарна освіта», «гуманітарні дисципліни». Ці поняття складають теоретичну основу гуманітаризації освітнього простору і є базою для створення відповідної класифікації педагогічних технологій гуманітарного спрямування, а на їхній основі – філологічного спрямування (рис. 5.1).

1. Методологічний рівень. 1. Гуманітаризація освіти. Важливість гуманістичного підходу до освіти полягає в тезисі, що людина – головна цінність, мета і результат організації навчально-виховного процесу. Де-

тальніше з ведучих позицій гуманітаризації освіти можна виокремити такі: орієнтацію видів діяльності та типу спілкування учнів на гуманістичні ідеали; створення умов для розвитку учнів, актуалізації їхнього потенціалу, стимулювання до особистісного зростання; постійне насичення і збагачення освітнього середовища соціокультурним контекстом, інноваційний розвиток; гуманітаризацію змісту освіти та підручників; розвиток гуманітарної культури і гуманітарного мислення учнів. Посилюється значимість проблеми інтеграції технологічного та гуманітарного підходів та шляхів їхньої реалізації. Провідними принципами гуманітаризації освітнього процесу можна вважати: гуманізацію цілей, змісту освіти; діалогізацію освітнього процесу; диференціацію та індивідуалізацію навчання, створення індивідуальної освітньої траєкторії учня; особистісну самореалізацію учня. Результатом гуманітарної освіти за зазначених умов має стати інтелектуалізація особистості у поєднанні з реалізацією її культурного потенціалу [168].

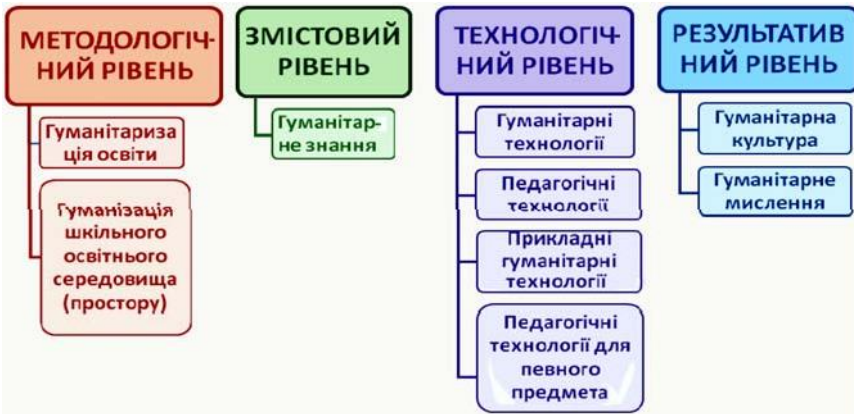

Рис. 5.1. Місце поняття «педагогічні технології філологічного спрямування» в ієрархії гуманітарних технологій

2. *Гуманізація шкільного освітнього середовища (простору).* Перехід до профільного навчання, запланований відповідно до Державного стандарту, має на меті перебудування навчального процесу: сприяння життєвому і професійному самовизначенню учнів; забезпечення можливостей для конструювання кожним учнем власної освітньої траєкторії; цілеспрямована підготовка учнів до успішного продовження навчання на наступних рівнях освіти за обраним напрямом; створення умов для здобуття окремих професій для потреб ринку праці. На перший план виходять поняття «освітнє середовище», «профільне навчання», «індивідуальна освітня траєкторія», тенденції розгляду яких в рамках відкритих педагогічних систем посилюються з 90-х рр. ХХ ст., коли провідними прин-

ципами державної політики в освіті стали гуманістичний характер освіти, суспільні цінності життя, розвитку особистості. Нині актуалізується значимість не тільки гуманітаризації змісту, процесу та засобів, але і умов, що пов'язані з феноменом гуманітарного освітнього середовища, яке створюється для духовного розвитку і реалізації творчого потенціалу учнів. Значущість проблеми формування гуманітарного середовища засобами сучасних технологій полягає в тому, що таке середовище виступає інтегруючим чинником усіх важливих аспектів гуманітаризації – змістового, процесуального та методичного. Аналізуючи освітнє середовище, що має забезпечити ефективне навчання для різних категорій учнів, підкреслюється важливість впровадження нових педагогічних технологій [523].

II. Змістовий рівень. 1. Гуманітарне знання. Ексклюзивність гуманітарного знання – в його спрямуванні на пізнання людини і світу людини не як об'єкта, а як суб'єкта діяльності. У ХХ ст. М. Бахтін у роботі «До методології гуманітарних наук» [47] визначив їх специфіку через ідею діалогічності. Об'єкт гуманітарного пізнання – особистість в системі унікальних соціальних взаємодій, а специфічний методологічний прийом гуманітарних наук – не генералізація, а конкретизація. На відміну від природничого знання, яке є монологічним, гуманітарне пізнання є діалогічним. Отже, методологія гуманітарних наук повинна враховувати історичний, соціальний, особистісний контекст. Природничі науки мають справу зі світом, що складається з фактів, гуманітарні науки – зі світом цінностей. Тому в гуманітарному пізнанні особливо важливий моральний аспект застосовуваних засобів (підходів, методів, методик і т.п.). Дослідники вважають, що специфічною особливістю гуманітарних технологій є наявність двоєдиної мети: соціально-особистісної та операційно-функціональної. Перша складова є головною, а друга – похідною, орієнтованою на набуття специфічних (предметних) компетенцій, без яких неможливо технологічно реалізувати першу складову. Проблема освіти попередніх періодів полягала саме в тому, що другу частину виділяли як головну, що спотворювало основу гуманітарних предметів та ексклюзивність гуманітарного знання – в його спрямуванні на пізнання людини і світу людини не як об'єкта, а як суб'єкта діяльності. Отже, гуманітарні дисципліни мають бути спрямовані, насамперед, на такі орієнтири: загальнолюдські цінності; потреба в пізнанні цілісності світу; формування світоглядної культури і поведінкових принципів, основ гуманістичних соціальних відносин. Суттєвим проривом в шкільній освіті було створення нового покоління підручників, в яких використовувалася діалогічність, дискурсивність, творча орієнтованість. Важливим аспектом на етапі збільшення потоків інформації є осучаснення програм та підручників з української літератури, про що ми наголошували раніше. Введення до вивчення творів сучасних письменників змінює пріоритети в читанні

старшокласників. Прикладом може слугувати підручник з української літератури 2019 р. (авт.: А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко, В. Тищенко, Г. Бійчук) [556]. Основне його завдання – зацікавити учнів витвором мистецтва як явищем мистецтва; формувати вміння розглядати твір з урахуванням його естетичної сутності через призму ключових ідей певного художнього напрямку, стилістичного руху, що художньо втілює концепцію світу та людського роду певної історичної та культурної епохи що сформувалося в свідомості письменника; розвивати предметне читання та ключові компетентності; навчити учнів керувати читацьким та особистісним саморозвитком. Методологічний підхід підручника базується на принципах особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів. В даному підручнику сучасна українська література представлена такими авторами, як: Олександр Ірванець, Юрій Андрухович, Ігор Римаук, Сергій Жадан, Оксана Забужко, Галина Пагутяк, Володимир Діброва, Ярослав Мельник. Отже, за можливістю потрібно намагатися оновлювати зміст підручників, слідкуючи за тенденціями в літературі, мистецтві, а особливо в тих течіях, які найбільше впливають на молодь. Суттєвою допомогою у вирішенні даної проблеми можуть слугувати курси за вибором, які будуть мобільнішими і включатимуть нові надходження сучасних українських авторів. Щодо чинної програми з української літератури, можна зауважити, що їхня наповненість в 10 класі викликає занепокоєння через значний ступінь морально-психологічного навантаження творів (їхня тематика охоплює важкий період історії та освітлює багато насильства, війн, серйозних особистісних проблем героїв). Дуже мало творів, які несли би позитив, гумор, любов. Ми порушували цю проблему в 2017 році, здійснивши огляд тогочасних чинних підручників з української літератури для 10 та 11 класів і визначивши основні позиції, які потребують змін [18]: зміна акцентів з хронологічно-історичного підходу до вивчення творів на художньо-гуманістичний (ціннісний) підхід; акцентування на певних особистісних аспектах творчості письменника (особливо при вивченні її в контексті історичного процесу того часу); визначення ступеню морально-психологічного навантаження творів; оновлення творами сучасних, у т.ч. молодих письменників різних жанрів (в т.ч. письменників-постмодерністів); віднаходження «золотої середини» в поєднанні сучасної популярної літератури; відображення гендерних течій в літературі, відбір творів для вивчення чи огляду. Узагальнено на рис. 5.2.

III. Технологічний рівень. 1. Гуманітарні технології. Поняття «гуманітарні технології» не означає запозичення «техно» від технологій, які лежать в основі природничих наук. Навпаки, природничі науки запозичили корінь «техно» у гуманітарних наук: у Давній Греції «*techne*» означало «мистецтво», «майстерність». Мистецтво перетворення культури, вся область педагогіки, психології – це область гуманітарних технологій. Гуманітарний підхід до проектування педагогічних технологій дає змогу

розглядати освіту як соціально і особистісно значущий вид діяльності, обумовлений духовними потребами в саморозвитку особистості. Актуальність гуманітарного підходу та способів його реалізації в практиці ЗССО пов'язана зі стрімким розвитком і широким застосуванням соціальних і комунікаційних технологій в різних сферах життєдіяльності сучасної людини. Нові гуманістично орієнтовані концепції розвитку суспільства ставлять питання про взаємозалежність змін в суспільстві та в самій людині, а якість людських ресурсів визначається освітою. Тому перебудова системи освіти має враховувати гуманітарний аспект як складову запропонованої модернізації. Серед великої кількості існуючих педагогічних технологій можна виділити кілька підгруп: технології, спрямовані на предметний світ, що оточує людей; технології, спрямовані безпосередньо на людину, суспільство, тобто власне гуманітарні педагогічні технології. Крім того, будь-які технології можуть мати гуманітарну інтерпретацію і розглядатися з погляду впливу їх на життєдіяльність та свідомість людини, життя суспільства, тобто мають гуманітарний аспект аналізу. Науковці розуміють під гуманітарними технологіями сукупність різних соціальних технологій, зокрема – науково-практичних знань, прийомів, методів, способів впливу на духовний світ людини. На особливу увагу заслуговують можливості гуманітарних технологій у вирішенні традиційних та модернізованих завдань школи. Це поняття та інші дотичні поняття викладено в табл. 5.3.

Рис. 5.2. Трансформація змісту предметів гуманітарного циклу

Поняття «гуманітарні технології» в теоретичному доробку зарубіжних та вітчизняних науковців

Поняття	Автори	Визначення
Гуманітарні технології	Різун В. та ін. [177].	Окреслюють шляхи підвищення майстерності технологічного прогнозування в сфері суспільних відносин, в сфері інтелектуально-гуманітарного розвитку підростаючого покоління, в сфері розвитку гуманітарних наук: духовно-інтелектуально-гуманістичного удосконалення людини, її свідомості
Гуманітарні технології	Казаков М. [234].	Гуманітарні технології в кожній із сфер суспільства є унікальним культурним ліфтом, що піднімає якість системних процесів і змін.
Гуманістика Креаторика	Епштейн М. [546; 547]	«Гуманістика» – сукупність гуманітарних дисциплін, що вивчає людину та людство (гуманітарні науки та побудовані на них гуманітарні технології). Гуманітарні науки вчать саморозумінню, самовираженню, взаєморозумінню між людьми, самосвідомості, побудові життєвої траєкторії, розумінню ходу історії та мети людства. Гуманістика в розумінні автора у майбутньому створюватиме проекти світоперетворення, в яких гуманітарні науки взаємодітимуть з природничими та суспільними. «Креаторика» розглядається автором як гуманітарна наука, до якої входять література, мистецтво, філософія, культурологія, релігійна та суспільна думка. Автор вводить й інші поняття: трансгуманістика, техногуманістика (перехід людини в штучно-технічну фазу розвитку, за його біологічну межу). Аналогічно виникають поняття «транскультура» як нова сфера культурного розвитку без меж; «культуроніка» як така, що працює з цілісним полем культури, усім предметним обсягом гуманітарних наук. Гуманітарні науки в силу своєї специфічності більше конструктивні, практично орієнтовані, ніж інші. Вони постійно конструюють і трансформують свій предмет і виокремити конструктивно-перетворювальний компонент у гуманістиці набагато важче, ніж у технічній сфері
Гуманітарні технології	Зуєв С. [222]	Підкреслює особливий статус гуманітарних технологій, які допомагають зробити фундаментальне знання людиновідповідним. Фундаментальні знання гуманітарних дисциплін перетворюються в технології. Наприклад, знання з психології перетворюються в прикладну технологію – психоаналіз (інші – політичний менеджмент і різного роду прикладні теорії управління та ін.). Об'єкти наук гуманітарного типу постійно змінюються та розвиваються

Гуманітарні технології	Островський Є., Щедровицький П. [543]	Трактують ГТ як сукупність ретельно вивірених і науково обґрунтованих прийомів і спеціальних технік непрямого впливу на суспільство через управління соціального поведінкою, колективною діяльністю людей на основі сучасного гуманітарного знання. ГТ не керують людьми, але керують правилами і рамками взаємодії та стосунків
Гуманітарні технології	Соломин В., Верещагіна Н., Мітін А. [471]	Розглядають ГТ як нову форму гуманітарного знання. За-требуваними стають технологічні форми гуманітарного знання. Область взаємодії «людина-людина» виступає як чинник їх конкурентоспроможності та життєвої успішності
Гуманітаризація освіти	Касаєва А. [238]	Досліджує гуманітаризацію освіти як спосіб формування соціальних відносин. Гуманітаризація освіти визначає спосіб соціального конструювання і соціалізації індивіда в рамках освітнього процесу, спрямований на оволодіння ідеями і принципами гуманізму, формування особистісних якостей на вироблення соціально-поведінкової стратегії, яка відповідає ідеалам гуманізму. Основні напрями і стратегічними завданнями і ГО автор визначає: орієнтацію освіти на загальнолюдські цінності; формування в індивіда потреби в пізнанні цілісності світу як ідеалу освіти; створення механізмів формування світоглядної культури і поведінкових принципів, гуманістичних соціальних відносин. Основними шляхами гуманітаризації освіти виокремлює: моніторинг тенденцій цивілізаційного розвитку і еволюції освіти; забезпечення варіативності гуманітарної освіти; інтеграцію навчальних предметів (вироблення інтеграційних форм знань) і безперервне оновлення змісту освіти
Гуманітарні технології	Бастракова Н. [46]	Визначає сутність ГТ, специфічною особливістю гуманітарних технологій вважає наявність соціально-особистісної та операційно-функціональної складових, де перша складова є основною, а друга орієнтує на набуття специфічних (предметних) компетенцій, без яких неможливо технологічно реалізувати першу складову
Гуманітарні технології	Рудницька С. [433; 434].	Узагальнює проблему технологізації сучасної гуманітарної сфери. Акцентує, що сутність гуманітарної технології полягає у відтворюваності результатів діяльності, що технологізується, у потенційній можливості їх повторюваності за різних умов. Виокремлює культурно-орієнтований та індивідуально орієнтований підходи до розробки гуманітарних технологій. Визначає, що індивідуально-орієнтований підхід спрямовується на забезпечення можливостей для людини як суб'єкта управління власними ресурсами усвідомлювати, переживати, інтерпретувати і творчо перетворювати саму себе та власне життя.

		З погляду автора невід'ємною характеристикою гуманітарних технологій є дискурсивність, яка виступає найважливішою складовою комунікативних процесів. Автор вважає, що для гуманітарних технологій відкриває перспективи психолого-герменевтичний підхід, коли дискурсивна технологія становить комунікативно-семіотичний процес і забезпечує зберігання, акумуляцію, трансформацію, трансляцію та ретрансляцію ціннісно-смыслового ресурсу в певній знаково-символічній формі (особливо в соціокультурних та особистісних текстах). Серед основних властивостей гуманітарних технологій автор виокремлює: рефлексивність, спрямованість на розвиток рефлексивної компетентності, на розвиток суб'єктної позиції, цілеорієнтованість, перспективна спрямованість, ексклюзивність, оптимістичність, людиноспіврозмірність, творча орієнтованість, відтворюваність, відновлюваність, орієнтація на засвоєння культурних смислів, відбитих у дискурсах
Інноваційні педагогічні технології гуманістичного спрямування	Дичківська І. [231]	Розкриває загальні засади педагогічної інноватики, сутність та особливості педагогічної технології. Акцентовано на інноваційних (альтеративних) ПТ. Наведено та схарактеризовано найуживаніші ПТ для початкової освіти: «будинок вільної дитини» М. Монтессорі; «Йена-планшкола» П. Петерсена; антропософські школи Р. Штейнера, концептуальні засади вальдорфської педагогіки; «Школа спіху і радості» С. Френе; «Школа для життя, через життя» Ж.-О. Декролі; «школа діалогу культур» В. Біблера та ін.
Гуманітарно спрямовані технології	Гур'є Л. [179]	Відмічає, що основними тенденціями освіти наразі є індивідуалізація; гуманізація та гуманітаризація навчання, прищеплення навичок соціальної взаємодії через комплекс діалогічних технологій навчання (дискусії, рольові та ділові ігри та ін.
Гуманітарні технології	Бордовська Н. [82]	Розкриває концептуальне розуміння гуманітарних технологій, уточнює методологію їхнього проектування, розкриває інтеграцію технологічного та гуманітарного підходів до організації освітнього процесу, виокремлює ознаки і властивості гуманітарних технологій, принципи і методи проектування нових гуманітарних технологій для вузівської освітньої практики (що може бути застосовано в старшій школі)
	Мамардашвілі М.	Поняття «гуманітарні технології» об'єктивно має кілька значень і смислів. Гуманітарні технології – це організація соціальної діяльності та соціальної взаємодії особистості з навколишнім світом, що дає змогу висловити своє особистісне ставлення до нього і самому регулювати характер стосунків ним

2. *Педагогічні технології*. У наших публікаціях розглядалася ієрархія та різновиди понять «освітня» та «педагогічна» технологія, «технологія навчання».

Освітня технологія характеризувалася як методологія, стратегія, що представлена рівнями педагогічних теорій, концепцій, підходів, призначена для прогнозування розвитку освіти, проєктування і планування цілей, результатів, основних етапів, способів, організаційних форм навчально-виховного процесу.

Друга (педагогічна технологія) розглядалася як тактика реалізації освітніх технологій у процесі навчання і виховання, що містить моделі навчального процесу і гарантує кінцевий результат.

Третя (технологія навчання) визначалася як тактичний спосіб освоєння конкретного навчального матеріалу в межах певного предмета та теми питання в межах обраної технології [35].

Науковці відділу дидактики виокремлюють такі важливі аспекти поняття педагогічна технологія:

концептуальність (опертя на певну наукову концепцію, що включає філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей);

системність (логіка процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність);

керованість (можливість планування, проєктування та діагностики процесу навчання);

ефективність (конкурентоспроможність);

відтворюваність (застосування педагогічної технології в інших однотипних освітніх установах, іншими суб'єктами);

урахування консервативності певних елементів й корелятивність їх зі структурою, дозуванням і логікою освітнього змісту;

варіативність [43].

Поняття «педагогічна технологія» базується на відповідних концепціях навчання, комплексі принципів навчання, зокрема, системності та ін.

Однією з найважливіших педагогічних умов, що забезпечують якість навчання та ефективність підготовки учнів у компетентнісному форматі, є створення банку сучасних педагогічних технологій та забезпечення можливостей їхньої реалізації в існуючому освітньому середовищі.

Розглянемо детальніше провідні поняття, які у сукупності наразі визначають напрям розвитку освіти та перспективні плани.

Ці поняття є науковою базою для визначення поняття педагогічна технології гуманітарного (філологічного) спрямування.

Аналіз поняття «педагогічна технологія» та дотичних понять в контексті профільного та компетентнісно орієнтованого навчання відображено у табл. 5.4.

**Поняття «педагогічна технологія» та дотичні йому в контексті
профільного та компетентнісно орієнтованого навчання**

Поняття	Автори	Визначення поняття
Компетентнісно орієнтоване освітнє середовище	С. Трубачева [499]	Утворення, що виконує функцію формування ключових компетентностей в учнів під час навчання. Сукупність спеціально організованих психолого-педагогічних умов, що забезпечують якість підготовки в компетентнісному форматі: їх навчально-практичну, дослідницьку та проєктну активність, соціальну мобільність, готовність до профільного та професійного самовизначення з подальшим самовдосконаленням
Навчально-виховне середовище	Л. Ващенко, Л. Даниленко, Д. Пузіков, В. Тесленко, А. Цимбалару, Г. Щекатунова [364]	Певним чином організоване педагогічне середовище, що стимулює розвиток і саморозвиток кожного включеного в нього індивіда, це система умов для особистісного і творчого розвитку дітей та педагогів – усіх суб'єктів освітнього процесу, це середовище розвитку й виховання особистості. Істотними характеристиками середовища на засадах гуманізації є гнучкість, різноманітність, компетентнісна орієнтованість, доступність у часі та просторі, які забезпечують людині розуміння самої себе і навколишнього середовища, сприяють виконанню його соціальної ролі
Освітнє середовище	Н. Бахмат, Л. Ващенко (Колушаєва), В. Левін, Л. Макар, Л. Сидорук, С. Трубачева, С. Шацький, О. Ярошинська [326]	<p>1 Сукупність умов, котрі впливають на формування і функціонування людини в суспільстві, на научну і людську обстановку особистості, її здібностей, потреб, інтересів, свідомості, під «освітнім середовищем» розуміють частину соціокультурного простору, зону взаємодії освітніх систем, їх елементів, освітнього матеріалу і суб'єктів освітніх процесів.</p> <p>2. Природне та штучно створене соціокультурне оточення людини, що включає зміст і різні види засобів освіти, здатні забезпечувати продуктивну діяльність студента, слухача, управляючи процесом розвитку особистості за допомогою створення сприятливих для цього умов, до яких належить мотивація тих, хто навчається, особистість вихователя тощо.</p> <p>3. Освітнє середовище у навчальному закладі визначається відповідним ціннісно-смісловим спрямуванням орієнтацією на формування ключових, предметних і професійно спрямованих компетентностей молоді, має забезпечити умови для реалізації їх індивідуальної освітньої траєкторії</p>

Освітня технологія	О. Пехота, А. Кіктенко, О. Любарська [392]	<p>ОТ характеризують загальну стратегію розвитку освіти і освітнього середовища. Основне призначення ОТ – прогнозування розвитку освітніх систем, їх проектування, планування та визначення чинників, які відповідають освітнім цілям. ОТ включають: педагогічні технології, до складу яких входять навчальні, виховні технології та технології управління. Тлумачення ОТ як новітній засіб навчання; освітня як відкрита педагогічна система; як сукупність дій (система дій) чи діяльність; як проєкт (модель) навчально-виховного процесу; як галузь науки або педагогічного знання чи наука; як психологічно і валеологічно обґрунтований та інструментований навчальний процес. ОТ – це спосіб спільної діяльності вчителя та учнів, для якого притаманні передусім послідовність у реалізації дій (алгоритмічність), постійне і систематичне вимірювання рівня навчальних досягнень і сформованості виховних якостей (діагностичність), взаємозв'язок основних елементів технології, якими є мета, зміст, форми, методи, засоби взаємодії учасників педагогічного процесу, результат (системність). ПТ – це створена адекватно до потреб і можливостей особистості і суспільства теоретично обґрунтована навчально-виховна система соціалізації, особистісного і професійного розвитку і саморозвитку людини в освітній установі, яка, в наслідок упорядкованих професійних дій педагога при оптимальності ресурсів і зусиль всіх учасників освітнього процесу, гарантовано забезпечує ефективну реалізацію свідомо визначеної освітньої мети та можливість оптимального відтворення процесу на рівні, який відповідає рівню педагогічної майстерності педагога</p>
Педагогічна технологія	Науковці відділу дидактики [43]	<p>Планове послідовне практичне втілення попередньо спроектованого педагогічного процесу, орієнтованого на продуктивну співпрацю учасників освітнього процесу та отримання освітнього результату</p>
Педагогічна технологія	В. Беспалько [53]	<p>1. Проєкт певної педагогічної системи, що може бути реалізована на практиці, змістова техніка реалізації навчального процесу. 2. Опис (проєкт) процесу формування особистості учня. Стандартна технологія повинна забезпечувати реалізацію цілей навчання та бути посиленою для здійснення у будь-якому навчальному закладі будь-яким вчителем</p>

Педагогічна технологія	Г. Селевко [450]	1. Соціальні перетворення і нове педагогічне мислення, наука. 2. Представлене трьома аспектами. 1) науковим: педагогічні технології – частина педагогічної науки, що вивчає і розробляє цілі, зміст і методи навчання та проектує педагогічні процеси; 2) процесуально-описовим: опис (алгоритм) процесу, сукупність цілей, змісту, методів і засобів для досягнення планованих результатів навчання; 3) процесуально-діяльним: здійснення технологічного (педагогічного) процесу, функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних педагогічних засобів. Педагогічна технологія як наука досліджує найбільш раціональні шляхи навчання; реалізується як система способів, принципів і регулятивів, що застосовуються в навчанні; в якості реального процесу навчання
Педагогічна технологія	М. Кларін [250]	Сучасне розуміння ПТ включає пошуки способів максимального підвищення педагогічних результатів шляхом аналізу, відбору, конструювання та контролю всіх керованих компонентів педагогічного процесу та їх взаємозв'язків. Одним з можливих напрямів подолання існуючої теоретичної обмеженості «педагогічної технології» може стати побудова технології навчання на основі теорії поетапного формування розумових дій. Розуміння ПТ як принципи і способи оптимізації освітнього простору
Педагогічна технологія	С. Гончаренко [167, с. 331]	ПТ – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти
Педагогічна технологія	С. Сисоева [459]	Теоретично обґрунтована система упорядкованих професійних дій педагога, що при оптимальності ресурсів і зусиль гарантовано забезпечує ефективну реалізацію поставленої освітньої мети та можливість відтворення процесу будь-яким педагогом незалежно від рівня його майстерності
Педагогічна технологія	В. Сластьонін [463]	Впорядкована сукупність дій, операцій та процедур, що інструментально забезпечують отримання прогнозованого результату в умовах постійно змінюваного освітньо-виховного процесу. Виокремлює інтегруючу ознаку – законодацільність. Тому ПТ – педагогічна діяльність, що максимально реалізує закони навчання, виховання та розвитку особистості і тому забезпечує його кінцеві результати. Чим повніше досягнуті й реалізовані педагогом ці закони, тим вища гарантія результату

Педагогічна технологія	Сакамото Т.	Розуміє ПТ як впровадження в педагогіку системного способу мислення, який ідентифікує з «систематизацією освіти» або з «систематизацією класного навчання». Сучасне розуміння ПТ неможливе без оцінювання способів максимального покращення педагогічних результатів шляхом аналізу, відбору, конструювання та контролю всіх керованих компонентів та їх взаємозв'язків
Педагогічна технологія	Сургаєва Н. [482; 483]	Розглядаються теоретичні питання ПТ, наводяться різні підходи та їх класифікації, описуються через демонстрацію організації навчального процесу, аналізуються причини утруднень впровадження в навчальний процес, наводяться варіанти вирішення проблем
Технологія навчального процесу	Паламарчук Вал. [380]	Розуміє поняття технологія навчального процесу як моделювання його змісту, форм і методів згідно поставленої мети. Технологію інтелектуальної праці автор розглядає через способи діяльності
Технологія педагогічного процесу	Лернер І. [320]	Визначається автором як сукупність необхідної і відтворюваної послідовності педагогічних дій вчителя і учнів їхніми засобами, що запускає механізм засвоєння змісту освіти і веде до запланованої мети і успішності навчання

3. *Прикладні гуманітарні технології* – технології, що використовуються в рамках різних наук та слугують для вирішення цілей цих наук. Прикладом таких технологій може бути низка технологій психологічного спрямування.

4. *Педагогічні технології для певного предмета* – технології прикладного характеру, націлені на забезпечення завдань певного навчального предмета. Педагогічні технології філологічного спрямування ми розглядатимемо в рамках створеної класифікації, але технології цього типу не є вузькопредметними через свою багатопредметність (охоплюють усі предмети гуманітарного циклу та певне коло суспільно-гуманітарних предметів). Але потрібно зазначити, що філологічний напрям є суттєвою складовою педагогічних технологій гуманітарного спрямування.

IV. Результативний рівень. Результатами застосування педагогічних технологій гуманітарного спрямування можна визначити: *ціннісний результат*, що виявляється у сформованості загальнолюдських, особистісних цінностей; *особистісно розвивальний результат*, що виявляється в реалізації власного творчого потенціалу, саморозвитку та самовдосконалення; *соціальний результат*, який виражається в соціалізації особистості; *комунікативний результат*, який проявляється в співпраці, співучасті, толерантності, взаємодії. Складовими на цьому рівні можна ви-

значити гуманітарна культура та гуманітарне мислення. Результатом такої організації гуманітарного середовища.

1. *«Гуманітарна культура»*. Цей рівень представляє результати тих змін, які поступово відбуваються в змісті навчання, у тому числі – в сучасних підручниках, які мають можливості у своєму змісті відображати гуманітарний потенціал. Культурне середовище, необхідне для повноцінного розвитку людини, починається саме в системі освіти. Фундаменталізація і гуманітаризація освіти вимагають, щоб у підручниках і посібниках був закладений філософський та етичний потенціал, відображалася світова культурна спадщина, націленість на формування в учнів ставлення до іншої людини як до безумовної цінності. Це, власне, інтегрований результат усіх попередніх утворень. В поняття гуманітарна культура входять ціннісні орієнтири, соціальні поведінкові норми, комплекс соціальної поведінки, художні і образні вподобання людей. Це складне утворення, що включає аксіологічний, когнітивний і діяльнісно-практичний компоненти (загальнолюдські цінності; сукупність знань про духовний світ людини, сенс людського буття). Гуманітарне знання – комплексне інтегроване знання про людину і суспільство, що об'єднує знання зрізних гуманітарних дисциплін: літератури, філософії, економіки, соціології, політології, юриспруденції, історії, педагогіки, психології і т. д. Діяльно-практичний компонент гуманітарної культури проявляється як в гуманному ставленні до людей у всіх сферах життєдіяльності

2. *Гуманітарне мислення*. Основою гуманітарного мислення є перетворюючий потенціал гуманітарних наук. Гуманітарні науки спрямовані на суб'єкт, на людину, більше практично орієнтовані, ніж природничі науки. Відповідно до точки зору В. Біблера, основний внесок М. Бахтіна в науку ХХ століття – це відкриття основ гуманітарного мислення в його дійсній онтологічно значущій загальності, загального зсуву мислення від «полюса науки (гносеології) до полюса культури» [48]. Гуманітарне мислення характеризується динамічністю, діалогічністю, наявністю комплексу знань, орієнтованих на людину, здатну до варіативного критичного їх застосування. Для розвитку гуманітарного мислення застосовується технологія формування критичного мислення; рефлексії, вирішення життєвих та навчальних ситуацій; ведення дискусій, вирішення конфліктних ситуацій тощо.

Сутність поняття «педагогічні технології філологічного спрямування», його структура та функції. Виходячи з того, що гуманітарні дисципліни в складі будь-якої навчальної програми виступають найважливішим елементом підготовки учня (особливо старшокласника) до ефективно соціальної взаємодії і виконання соціальних функцій в полікультурному суспільстві, їх можна вважати змістовим аспектом гуманітаризації навчання. Крім того, гуманітаризація не зводиться до викладання циклу традиційних гуманітарних наук, а має охоплювати всю науку і культуру,

що транслюється через освіту, забезпечуючи універсальність внутрішнього світу людини в динаміці. Провідні технологічні принципи гуманітаризації освітнього процесу включають: гуманізацію цілей, змісту освіти; діалогізацію суб'єктів освітнього процесу; диференціацію, індивідуалізацію навчання, створення індивідуальних навчальних векторів учнів; їхню особистісну самореалізацію. Визначення гуманітарних технологій як різновиду педагогічних технологій гуманітарного спрямування зумовлене їхньою специфічною направленістю на духовну сферу людини, змістовою специфікою, особливостями структури, функцій, меж застосування. Специфіка застосування педагогічних технологій гуманітарного спрямування полягає в формуванні соціально значимих якостей особистості, гуманітарного стилю мислення, гуманітарної культури; в їхній діалогічності, дискурсивності, що сприяє організації співпраці, колективної (групової) діяльності, роботі в команді, комунікації та спілкування, толерантності; формуванні ціннісно-сміслових орієнтацій особистості, життєвих цінностей, життєтворчості; сприяння організації інформаційно-пошукової діяльності, самонавчання, формування інформаційної компетентності і загалом – організації гуманітарного освітнього середовища. Тому актуальним питанням наразі стає обґрунтування «ідеальної» моделі гуманітарних технологій, зокрема, філологічного спрямування.

Поняття «педагогічні технології філологічного спрямування» ще не визначене остаточно, бо технології цього типу відносять до предметних технологій філологічного спрямування та тих, які відносяться до інших типів. Оскільки складність навчальних цілей навчання гуманітарних предметів не завжди дає змогу застосувати у повній мірі таку складову педагогічної технології як відтворюваність дій, то їхнє розроблення для шкільної освітньої практики є досить складним та суперечливим процесом. Особливо це характерне для творчих педагогів, які орієнтують учнів на ціннісне ставлення до отриманих знань, ставлять завдання інтелектуально творчого, духовного розвитку.

Виходячи з попередніх досліджень, ми визначаємо поняття «педагогічні технології філологічного спрямування» так [26].

Педагогічні технології філологічного спрямування –

це інтегративна система, спроектований педагогічний процес, що містить комплекс методів, дій, операцій та дидактичних умов, спрямованих на гарантоване досягнення дидактичних цілей та результатів: розвиток особистості, всебічний гуманітарний розвиток учнів, формування його інтелектуального та особистісного компонентів

Визначаючи компоненти поняття «педагогічні технології філологічного спрямування», ми акцентували увагу на тих, що визначають основні його функції: особистісно-розвивальний, ціннісно-мотиваційний,

інформаційно-комунікативний та діяльнісно-практичний. Деякі дослідники акцентують увагу також на такому компоненті як середовищний компонент. Ми вважаємо, що поняття «середовище» утворюється в результаті взаємодії визначених в даній моделі компонентів. Тобто в дане поняття ми вкладаємо *ціннісно-смыслову та мотиваційну складову* як основу формування життєвих цінностей особистості, концепцію життєтворчості; *особистісно-розвивальну складову* як умову формування якостей особистості, гуманітарного стилю мислення; *інформаційно-комунікативну складову* як базу для формування інформаційної та комунікативної культури учня, діалогічної, дискурсивної складової; *діяльнісно-практичну складову* як базу для досягнення результату, успіху, компоненту гуманітарної культури особистості (рис. 5.3).

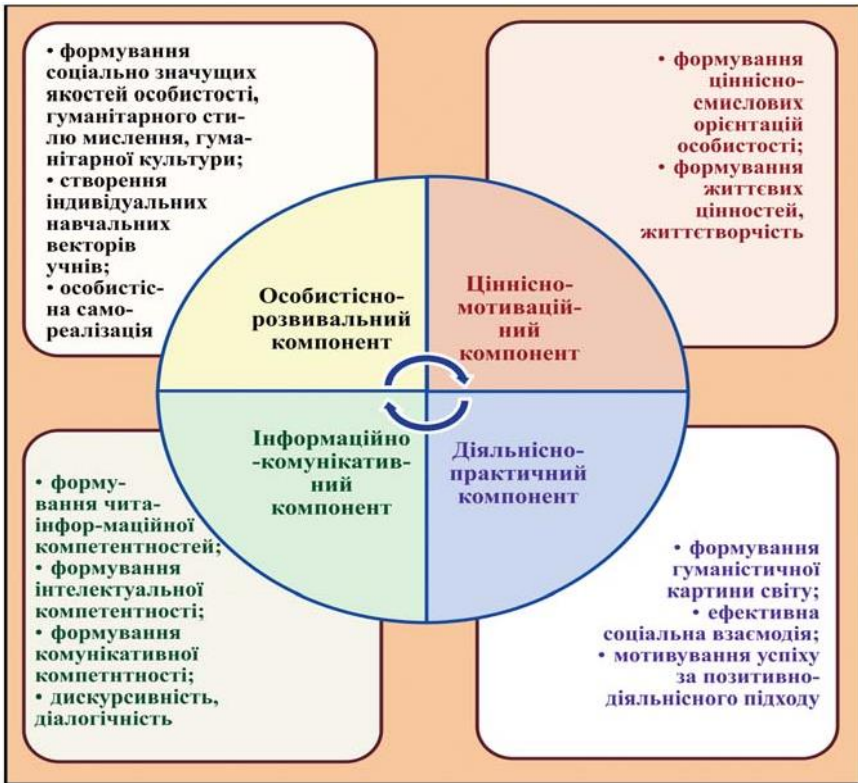

Рис. 5.3. Компоненти поняття «педагогічні технології філологічного спрямування»

Структуру поняття «педагогічні технології філологічного спрямування» ми представляємо у такий спосіб:

1) загального (загальнонавчального) спрямування (які також використовуються в гуманітарних предметах): технології інтегрованого навчання; технології диференційованого навчання; технології індивідуалізованого навчання; технологія змістовно-операційного розвивального навчання та інші.

2) спрямовані на формування комунікативної та читацької компетентності: технологія формування художньо-читацької (літературної) компетентності; технологія формування інформаційної компетентності; технологія розвитку критичного мислення; навчання у співпраці (командна, групова робота); технологія успіху, позитивно-діяльнісного підходу; технологія «аналіз образу – персонажу епічного твору»; діалогічні технології; дискурсивні технології та інші.

3) інноваційні (які також використовуються в гуманітарних предметах): розвивальне навчання; ігрові технології; технології інтерактивного навчання; технологія проєктного навчання; технологія життєтворчості; технологія формування та розвитку творчої особистості; вальдорфська педагогіка Р. Штейнера та інші [35].

Місцезоташування означеного поняття в ієрархії «гуманітарні технології» ми визначали за основними складовими, а саме:

- визначення рамок технологічності в процесі навчання;
- вплив на інтелектуально-гуманітарний розвиток особистості (дискурсивність критичність, варіативність);
- вплив на інформаційний розвиток особистості (тенденції, принципи, складові, науково-практичні знання, прийоми, методи, способи);
- вплив на комунікативний розвиток особистості;
- вплив на духовний світ людини, ціннісно-мотиваційну сферу;
- шляхи підвищення майстерності в сфері педагогічних технологій.

Функціями педагогічних технологій філологічного спрямування ми виокремили ціннісно-сміслову; особистісно-розвивальну; інтелектуально-інформаційну; комунікативно-рольову; соціально-регулюючу; діяльнісно-практичну та самооцінювальну (рис. 5.4).

Базовою функцією завжди виокремлюється мотиваційна, яка слугує рушійною силою, опертям у процесі самоосвіти та саморозвитку і сприяє досягненню результату.

Ціннісно-сміслова функція містить два найважливіших компоненти: рефлексію (осмислення кожного структурного елементу) та ціннісні орієнтації особистості (як основну складову технологій гуманітарного спрямування).

Особистісно-розвивальна функція включає можливості для реалізації потенціалу особистості.

Інтелектуально-інформаційна функція включає можливості формування двох важливих компетентностей: інтелектуальної та інформаційної.

Комунікативно-рольова функція дає можливість для створення умов соціально-рольової комунікації.

Соціально регулююча функція сприяє соціалізації особистості.

Діяльнісно-практична функція реалізує розуміння власного інтелектуального та духовного ресурсу.

Виокремлено *критерії ефективності педагогічних технологій за філологічним спрямуванням*: мотиваційний; ціннісний; особистісно-розвивальний; гуманітарний (емпатичний); інформаційно-комунікативний; діяльнісно-практичний.

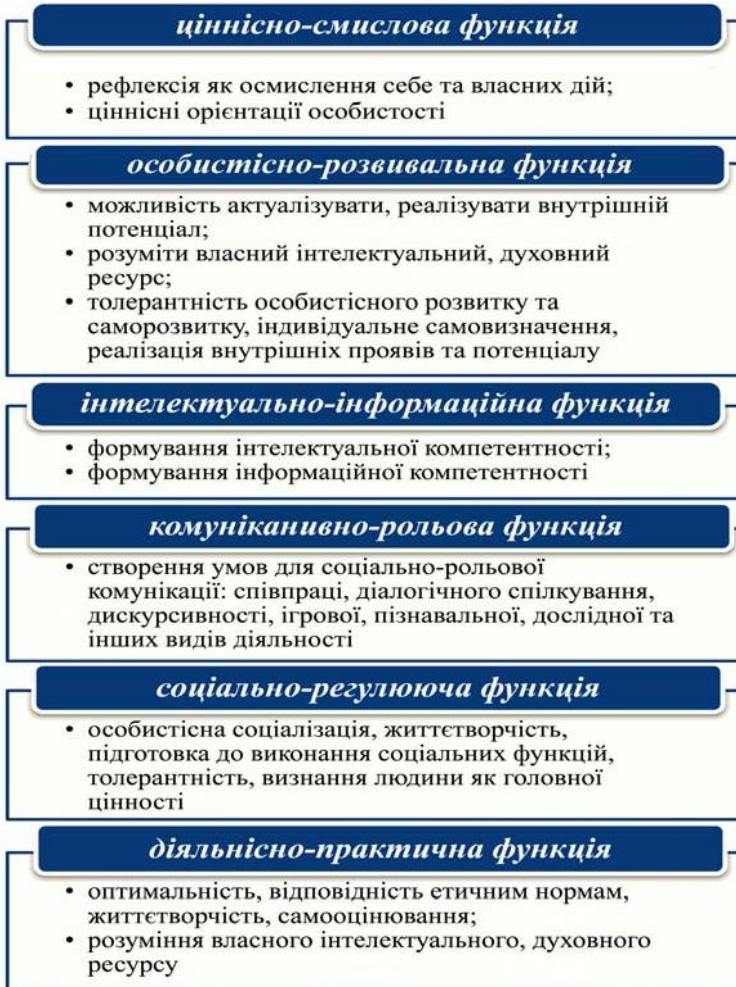

Рис. 5.4. Функції педагогічних технологій філологічного спрямування

Упродовж тривалого часу реформ виникало багато різновидів педагогічних технологій, зокрема тих, які можна назвати *загальнонавчальними*, що покликані формувати компетентності загального спрямування. Наведемо характеристики деяких з них.

Технологія змістовно-операційного розвивального навчання. Концептом була ідея про співвідношення прямого та побічного продуктів діяльності (розвиток учнів має бути основним продуктом діяльності, як і предметні знання). Принципами реалізації цієї технології є цілеспрямованість, міжпредметність, активність навчально-розвивальної діяльності в умовах мотиваційного забезпечення, випереджального навчання, операційно-системного формування, поетапності. Технологічною реалізацією її є програма і технологія розвитку інтелектуальних умінь учнів для всіх класів школи. У програмі виокремлюються такі блоки: I. Сприймання і осмислення інформації (аналіз і виділення головного; порівняння); II. Узагальнення, систематизація, оцінка (узагальнення і систематизація; визначення понять, оцінка; конкретизація; доведення і спростування); III. Творчі вміння. Технологія розвитку інтелектуальних умінь учнів має відбуватися за такими етапами: кумуляції; діагностики; мотивації; рефлексії; відпрацювання; узагальнення та систематизації; перенесення. Технологія розвитку інтелектуальних умінь учнів включає етапи: кумуляції; діагностики; мотивації; рефлексії; відпрацювання; узагальнення та систематизації; перенесення [383].

До технологій загального (загальнонавчального) спрямування відноситься також *технологія інтегрованого навчання* – комплексний засіб підвищення якості та ефективності процесу навчання на засадах інтеграції, яка дає можливість якнайбільше враховувати інтереси, схильності і здібності учнів, поглиблювати їх знання, зменшити навантаження, уникнути зайвої інформації у змісті непрофільних предметів, формувати наукову картину світу, створювати можливості для орієнтації освіти старшокласників відповідно до їх професійних інтересів і намірів щодо продовження освіти [29; 330].

Вивчення предметів гуманітарного циклу багато дослідників вважають основою для формування у випускника *загальнокультурної, інтелектуальної (у т.ч. – читацької) компетентностей*. На нашу думку, базовою компетентністю, яка має бути сформована в учня є *інформаційна та читацька компетентність*, які лягли в основу розробленої нами технології та моделі.

Формування *комунікативної компетентності* як базової для гуманітарного циклу тягне за собою постійне поповнення бази відповідних педагогічних технологій: як для певного предмета, так і міжпредметної спрямованості. Комунікація – процес двостороннього обміну інформацією, що веде до взаєморозуміння, в перекладі з латинської мови означає «загальне, поділюване з усіма». Тут ефективними безперечно є усі діало-

гічні, дискурсивні технології, технології навчання у співпраці (командна, групова робота), ігрові та інші. Технології цього типу навчають не тільки володіти навчальною інформацією, а формують цілий комплекс вмінь та навичок: вміння слухати та чути; вміння коректно ставити та відповідати на запитання; толерантність; вміння коректно та зрозуміло сформулювати і транслювати свої думки та переконання та ін. [588]. Окремим відгалуженням комунікаційних технологій є *медіатехнології*. Медіаосвіта, за визначенням ЮНЕСКО, є окремим напрямом освіти, оскільки допомагає людині усвідомити способи використання масової комунікації в суспільстві; аналізувати медіатексти та критично оцінювати запропоновані в них цінності, політичні, соціальні, комерційні та культурні інтереси, а також створювати і поширювати через мас-медіа власні медіатексти [596]. У визначеннях ЮНЕСКО медіаосвіту й медіакомпетентність послідовно пов'язують і з розвитком демократичного мислення, і з розвитком громадської відповідальності особистості. Г. Онкович зазначає, що медіапроцес у світі орієнтується на громадянську відповідальність, гуманізм і демократію, а медіаосвітні технології виокремилися в окрему частину педагогіки – медіадидактику, яка розробляє теорію медіаосвіти й навчання, науково обґрунтовує зміст медіаосвіти, вивчає закономірності, принципи, методи й організаційні форми навчання із залученням медіапродуктів та опертям на мас-медіа. Автор вважає, що цей напрям тяжіє до педагогіки, до виховних аспектів, що засвідчує медіапедагогічний вектор розвитку медіаосвіти [363, с. 74–108].

Інноваційні педагогічні технології усе міцніше закріплюються в структурі загальнонавчаних педагогічних технологій, постійно експериментуються та змінюються. Базовим в сучасних умовах є *психодидактичний підхід*, який передбачає інтеграцію психологічних, дидактичних, методичних, предметних знань та облік психічних закономірностей розвитку особистості. Активація взаємодії тріади вчитель-учень-підручник, пізнавального інтересу учнів, потреби у досягненні успіху, емоційно-ціннісної складової є показником правильної психологічної та дидактичної організації навчання [16; 81; 101]. Саме психодидактика спонукає до розвитку мотиваційно-ціннісного компонента і формує пізнавальну активність учнів. І. Осадченко виокремила основні напрями застосування основ психодидактики в шкільному навчанні: орієнтація на сучасне заняття як воркшоп (майстерню, середовище); формування головної компетентності учня (уміння вчитися); сприйняття обдарованості як психодидактичної проблеми; налагодження психологічного контакту в аудиторії, нейтралізація страхів в учнів; організація на занятті навчального діалогу; реалізація принципів динамічного навчання; стимулювання творчої активності учнів [34; 367].

Технологія життєтворчості також завоювала освітній простір у зв'язку зі зміною пріоритетів у шкільному навчанні. Технології досяг-

нення успіху, які довгий час вже розповсюджені в зарубіжних країнах, особливо США, дали поштовх розвитку такого напрямку і в Україні. Але на цій основі виник новий напрям – життєтворчість особистості, який включав в себе багато компонентів, які в комплексі мали утворити власну траєкторію її розвитку. Автори, які працювали над цими напрямками (І. Єрмаков, Д. Пузіков та інші) вважали, що це принципово нові педагогічні ідеї, концепції, технології, в центрі яких – особистість дитини з її потребами й інтересами, життєвими проблемами і драмами. Педагогіка життєтворчості – плекання людини як творця, проєктувальника власного життя, суб'єкта соціальної творчості. Процес життєтворчості передбачає: а) осмислення людиною свого призначення; б) вироблення життєвої концепції й життєвого кредо; в) свідомий вибір життєвих цілей і оформлення їх в життєву програму як систему довгострокових життєвих цілей, у життєвий план як систему цілей і засобів їх досягнення у певній часовій перспективі; г) наявність необхідних умов для самореалізації сумісних сил; д) рівень соціальної й психологічної зрілості; е) відповідальне ставлення до свого життя і до самого себе [540].

Отже, педагогічні технології, які можуть бути застосовані під час вивчення предметів гуманітарного циклу, є дуже різноманітними. Але серед них варто виділяти ті, які лежать в основі розвитку особистості як головної цінності суспільства. Тому першорядними, на нашу думку, є технології роботи з текстом, інформацією і таким її різновидом як художня література. Не менш важливими є технології, які допомагають учневі створювати власну освітню та розвивальну траєкторію. Процес моделювання педагогічних технологій навчання за філологічним спрямуванням включає кілька блоків, які детально представлені в наступному параграфі.

5.3. Дидактична модель реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання за філологічним спрямуванням

Педагогічні технології філологічного спрямування можуть бути спрямовані на формування як предметних, гуманітарних компетентностей, так і бути за своєю сутністю інноваційними. Комплекс компетентностей предметного типу означений у Державному стандарті «Освітня галузь «Мови і літератури», метою якого є формування комунікативної і літературної компетенції, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо. Важливим результатом вважається міжпредметна компетентність, яка може формуватись у рамках будь-якого компонента, але активніше і природніше це відбуватиметься у її соціокультурному компоненті (засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-

етичному розвитку) та діяльнісному компоненті (формування загально-навчальних умінь і навичок, опанування стратегій, що визначають мовленнєву діяльність, передусім спрямованих на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем). У Стандарті зазначено, що ці змістові лінії формують комунікативну мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльнісну (стратегічну) компетенцію особистості [186]. В рамках чинних стандартів існує значна кількість технологій філологічного спрямування, наприклад, технологія «аналіз образу-персонажу епічного твору»; діалогічні, різноманітні адаптовані ігрові технології. Технології альтернативного характеру теж можуть бути розглянуті в цьому контексті: вальдорфська педагогіка, технологія саморозвитку М. Монтесорі, «діалогу культур», гуманно-особистісна технологія Ш. Амонашвілі та ін.

Узагальнюючи дослідження педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням, нами розроблено *дидактичну модель реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання за філологічним спрямуванням*, яка цілісно відображає навчальний процес та складається з трьох блоків: методологічного, дефініційного та змістово-технологічного (рис. 5.5) [26].

Стратегічною метою реалізації педагогічних технологій навчання за філологічним спрямуванням є досягнення ефективності процесу створення індивідуальної освітньої траєкторії учня, формування його інтелектуальних, інформаційних та комунікативних компетентностей, розвитку ціннісного ставлення до людини і світу. В основу моделі покладено низку теоретичних положень:

- тенденції реалізації педагогічних технологій профільного навчання за гуманітарним (філологічним) спрямуванням;
- принципи реалізації педагогічних технологій для умов профільної школи;
- сутність поняття «педагогічні технології філологічного спрямування», його структура та функції;
- умови реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в профільному навчанні.

Дидактичною метою – результатом впровадження моделі є гуманітарний, інтелектуальний та особистий розвиток старшокласника як системне особистісне утворення. Модель створена з врахуванням прямих та зворотних взаємозв'язків.

Методологічними засадами ми визначали теоретичні положення філософії, психології та педагогіки про:

- взаємозв'язок навчання та розвитку учнів (П. Гальперін, Вал. Паламарчук та ін.);
- теорію змістовно-операційного розвивального навчання учнів;
- системний, особистісно орієнтований, компетентнісний, психодідактичний підходи до навчання, теорію життєтворчості тощо.

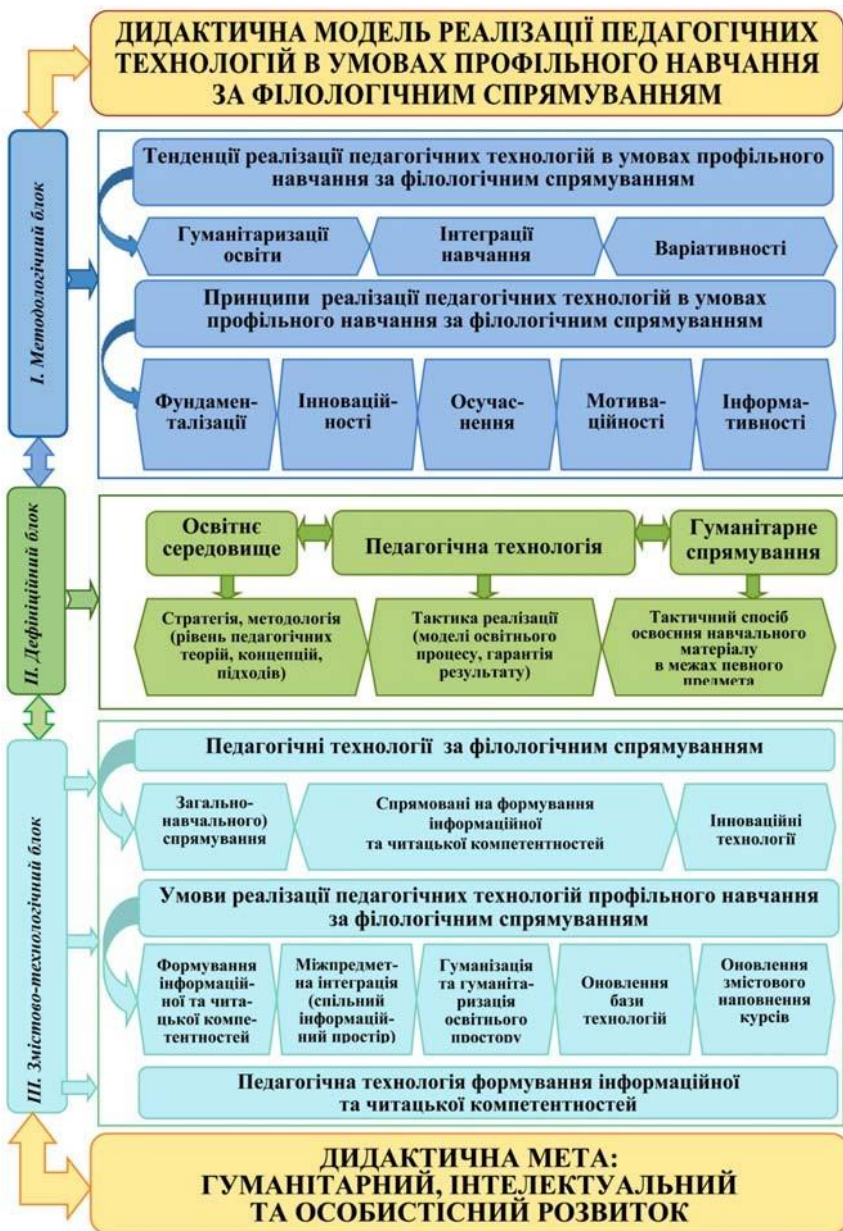

Рис. 5.5. Дидактична модель реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання за філологічним спрямуванням

I. Методологічний блок містить:

1) тенденції реалізації педагогічних технологій профільного навчання за гуманітарним (філологічним) спрямуванням:

а) тенденція гуманітаризації освіти (підвищення в навчальному процесі статусу гуманітарних дисциплін за радикального їх оновлення);

б) тенденція інтеграції навчання (використання інтегрованого підходу у вивченні предметів гуманітарного циклу, впровадження між-дисциплінарних зв'язків, інтегрованих курсів та підручників);

в) тенденція варіативності (постійне оновлення змісту гуманітарних предметів в сучасному інформаційному просторі, банку педагогічних технологій);

2) принципи реалізації педагогічних технологій для умов профільної школи: фундаменталізації, інноваційності, осучаснення, мотиваційності та інформативності.

II. Дефініційний блок включає основні дефініції дослідження: «освітнє середовище», «педагогічна технологія», «гуманітарне спрямування».

III. Змістово-технологічний блок містить:

1) класифікацію педагогічних технологій філологічного спрямування: а) загального спрямування;

б) формування комунікативної та читацької компетентності;

в) інноваційні; їх компоненти та функції;

2) умови реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в профільному навчанні:

а) формування комунікативної та читацької компетентності;

б) міжпредметна інтеграція (спільний інформаційний простір;

в) гуманізація та гуманітаризація освітнього простору;

г) постійне оновлення бази інноваційних технологій;

д) постійне оновлення змістового наповнення курсів філологічної спрямованості в умовах профільного навчання.

I. Методологічний блок. Аналіз опрацьованої літератури дав змогу нам зробити висновок, що основою для успішного функціонування в профільній школі комплексу педагогічних технологій за гуманітарним спрямуванням мають бути *сучасні тенденції та принципи реалізації педагогічних технологій профільного навчання*. Цінним для України є такі ключові тенденції, як: інтенсифікація індивідуалізації навчання; мінімізація кількості обов'язкових предметів у порівнянні з базовою освітою; оптимізація тривалості навчання та кількості профілів відповідно до потреб економіки та національних особливостей системи освіти; запровадження компонентного формату змісту освіти; диверсифікація організаційних форм, які охоплюють варіанти, починаючи від окремого навчального закладу, до профілів/курсів у межах однієї установи. Проаналізува-

вши комплекс вищеназваних тенденцій, ми виокремили базові, які стосуються саме педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням (рис. 5.6) [36].

Рис. 5.6. Сучасні тенденції реалізації педагогічних технологій профільного навчання

Першою тенденцією реалізації педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням ми виокремлюємо тенденцію гуманітаризації освіти. Одними з перших до цього питання у 1995 році звернулися С. Гончаренко і Ю. Мальований, яким належить трактування гуманітаризації як повернення освіти до цілісної картини світу, до всебічної культури, до олюднення знань. Гуманітаризацію освіти розглядали як засіб гуманізації освіти; спосіб становлення індивідуального самовизначення особистості, розвитку її самосвідомості, самоосвіти для подальшої самореалізації в особистісному і професійному планах. Згодом поняття було поглиблене і визначалося як процес, спрямований на засвоєння особистістю гуманітарного знання, гуманітарного потенціалу кожної галузі знань, на присвоєння особистістю загально значущих цінностей кожної з них. Ми у своєму дослідженні зазначали, що одним із найважливіших її практичних напрямів є перегляд змісту навчання, відображення у ньому в доступній формі світової філософської й загальнокультурної спадщини, філософських і етичних концепцій, історії науки, підвищення в навчальному процесі статусу гуманітарних дисциплін за радикального їх оновлення. Було здійснено дослідження з питань фундаменталізації гуманітарних предметів, пов'язаних з проблемами наповненості програм з навчальних предметів гуманітарного циклу, їх відповідності сучасним досягненням науки і вимогам суспільства [42; 168].

Другою тенденцією ми виокремили тенденцію інтеграції навчання, яка уможливорює використання інтегрованого підходу у вивченні предметів гуманітарного циклу, впровадження міждисциплінарних зв'язків

гуманітарних та природничих предметів у навчальний процес закладів загальної середньої освіти. Ключовим моментом тут є міжпредметна інтеграція, результатом якої має бути міжпредметна компетентність, тобто здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей. Ми розглядаємо міжпредметну інтеграцію як важливу та визначальну тенденцію у світовій педагогіці. В сучасному трактуванні для профілізації старшої ланки загальноосвітнього навчального закладу міжпредметна інтеграція має об'єднати в собі адекватний зміст навчання, психологічний супровід учнів та технологізацію змісту навчання за рахунок введення відповідних курсів за вибором, варіативність форм навчання в залежності від мети навчання. Першим кроком в Україні у цьому напрямі може стати розроблення наскрізних міжпредметних програм навчання, міжпредметних методичних посібників, технологізація (наближення до реальних технологій змісту навчання). Зокрема, нами було розроблено дидактичні умови реалізації інтегративного підходу в умовах профільного навчання за єдності інваріантної та варіативної складових, методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл, науковців та методистів. Результатом дослідження автора було розроблення концептуальної моделі інтеграції навчання в старшій школі в умовах профільного навчання, в якій узагальнено дефініційний блок; принципи інтеграції навчання в старшій школі; дидактичні умови реалізації інтегративного підходу в умовах профільного навчання за єдності інваріантної та варіативної складових; викладено змістовий та технологічний модулі [27; 28; 38; 330].

Третьою тенденцією реалізації педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням ми виокремлюємо тенденцію варіативності, яка включає багаторівневий варіативний підхід до змісту освіти та педагогічних технологій. У нашому дослідженні зроблено акценти на тому, що нагальною проблемою є постійне оновлення змісту філологічних предметів в інформаційному просторі. Особливо це стосується гуманітарного напрямку в старших класах, і тут на допомогу приходять саме варіативність змісту і технологій навчання. Широкий спектр сучасних технологій дає можливість обрати для кожного предмета, теми саме ті, що сприятимуть досягненню оптимального результату. Оптимальність, яка досягнута за одних умов, майже ніколи не має місця за інших умов, а тому поняття оптимізації завжди конкретне. Методологічною основою оптимізації є системний підхід, який вимагає розглядати всі компоненти навчального процесу в єдності закономірних взаємозв'язків, спиратися на загальну теорію керування складними динамічними системами. Згідно з цією теорією, оптимізація можлива лише тоді, коли існують різні варіанти та прийняті критерії вибору. Чим ширше поле можливих рішень і чим вдаліше обрані критерії, тим більша ймовір-

ність знаходження абсолютного оптимуму. Тож саме оптимізація дає основу та можливість для варіативності змісту і технологій навчання. Завдання нової української школи – конструювання кожним учнем власної освітньої траєкторії – вже має закладений у собі принцип варіативності та індивідуалізації. Старшокласник матиме можливість розвиватися за такою траєкторією, якщо у його активі буде: сучасний підручник чи навчальний посібник, у якому закладені можливості розвитку у різних напрямках; можливості створення потрібної даному учневі віртуальної освітньої бази (підключення до існуючих електронних освітніх платформ, створення власного простору); банку сучасних педагогічних технологій та можливостей їхньої реалізації в існуючому освітньому середовищі; можливості створення динамічних робочих груп учнів та вчителів за певними напрямами, у тому числі, робота у навчальних проєктах; створення креативного фізичного, просторово-предметного оточення, програм та засобів навчання [17; 20; 41].

Визначені структурні елементи, ознаки та критерії педагогічної технології дають підстави виокремити *принципи*, що покладені в основу *педагогічних технологій філологічного спрямування* [36] (рис. 5.7).

Рис. 5.7. Сучасні принципи реалізації педагогічних технологій профільного навчання

Принцип фундаменталізації розглядався у колективній монографії відділу дидактики, де акцентувалося, що отримані знання можна вважати фундаментальними, коли вони застосовуються для збагачення внутрішнього світу особистості і завдяки цьому примножують потенціал самого середовища. На основі багатобічного аналізу питання фундаменталізації змісту гуманітарних предметів у профільній школі нами створено концептуальну модель фундаменталізації змісту гуманітарних предметів у профільній школі, у якій виокремлено блоки, що відбивають заплановані й реалізовані зміни у навчально-виховному процесі навчального закладу. Дидактичні умови добору змісту гуманітарних предметів у старшій школі в умовах профільного навчання є взаємозалежною сукупністю компонентів навчально-виховного процесу, що забезпечують реалізацію і зворотний зв'язок його змістового і процесуального блоків [41].

Принцип інноваційності. Організаційні форми, технології навчання є інноваційними, оскільки дають змогу будувати освітній процес з урахуванням нахилів, здібностей і потреб старшокласників, зумовлених їх професійними інтересами і життєвими планами. Інноваційність обов'язково передбачає реалізацію принципу співпраці педагогів і учнів, адже ефективність навчання неможлива без активної позиції всіх учасників навчально-пізнавальної діяльності на кожному її етапі: від планування мети до кінцевих результатів. Суголосним є також принцип *інтерактивності*. Принцип інтерактивності у традиційному навчальному процесі розуміють як взаємодію суб'єктів навчання з допомогою безпосереднього контакту. У навчанні з використанням інформаційних технологій, інтерактивність – це можливість користувача активно взаємодіяти з носієм інформації, за своїм розумінням здійснювати її відбір, змінювати темп подання матеріалу тощо [192]. Г. Васьківська вважає, що інтерактивні технології навчання виконують соціально важливу роль, оскільки виступають як засіб упровадження ідей співпраці у педагогічний процес [111].

Принцип осучаснення. Осучаснення технологій гуманітарного спрямування залежить від їх адаптації та створення банку педагогічних технологій, який би ефективно працював на нову українську школу й водночас був би здатний змінюватися разом з її потребами [17].

Принцип мотиваційності. Мотиваційні процеси лежать в основі активності людини та її психічного функціонування, вони визначають той чи інший напрям людської поведінки, її траєкторію. Саме технології, в основі яких лежить мотивація, сприяють активізації пізнавальної самостійності школярів, спрямовані на реалізацію дитини як особистості, сприяють формуванню активних дослідницьких інтересів як однієї зі складових творчої особистості та ін. Мотивацію як одну з найважливіших складових технології формування інтелектуальних умінь учнів розглядала Вал. Паламарчук. Мотивація була першим етапом в створеній нею технології (мотивація – діагностика – рефлексія – відпрацювання – узагальнення – перенесення) [383].

Принцип інформативності ґрунтується на припущенні, що організаційні процеси повинні мати інформацію, необхідну для управління у доступній для сприйняття суб'єктом управління формі. Для забезпечення керованості важлива інформація про хід процесу, його спрямованість, форми реалізації, основні якісні характеристики, кількісні параметри та рівні результативності. Інформативність дає змогу: визначити закономірності і тенденції процесу; встановити залежність якісних характеристик і кількісних параметрів процесу від зовнішнього і внутрішнього середовища; встановити циклічність процесу і його стадії; оцінити раціональність процесу; виявити відхилення від стандартів. Для предметів гуманітарного циклу важливо враховувати ступінь інформативності (в теорії розглядаються їх три). Тексти, які відповідають першому ступеню інфо-

рмативності не містять різночитань, вони буквальні. Тексти другого та третього рівня і є власне художніми. Технології гуманітарного спрямування, керуючись цим принципом, ведуть учня-читача з рівня простого відтворення то продуктивного рівня – перетворення і до творчого (створення власного продукту) [347; 377; 386].

II. Дефініційний блок розкрито у попередньому параграфі.

III. Змістово-технологічний блок. Наші дослідження попередніх років показали, що правильно дібраний комплекс педагогічних технологій філологічного спрямування визначить стратегію і тактику реалізації провідної мети літературної освіти – допомогти учневі у його самопізнанні, життєвому самовизначенні, саморозвиткові, самоздійсненні, яке, своєю чергою, досягається через реалізацію головної мети літературної освіти – формування компетентного учня-читача як суб'єкта читацької діяльності, особистісного і читацького саморозвитку. Тож, до базових технологій гуманітарного спрямування ми відносимо технологію формування інтелектуальної та інформаційної компетентності, базовою основою якої є технологія формування читацької компетентності.

Узагальнюючи ключові тенденції та принципи реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування, аналізуючи основні дефініції, можна виокремити *дидактичні умови реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в профільному навчанні* (рис. 5.8) [26].

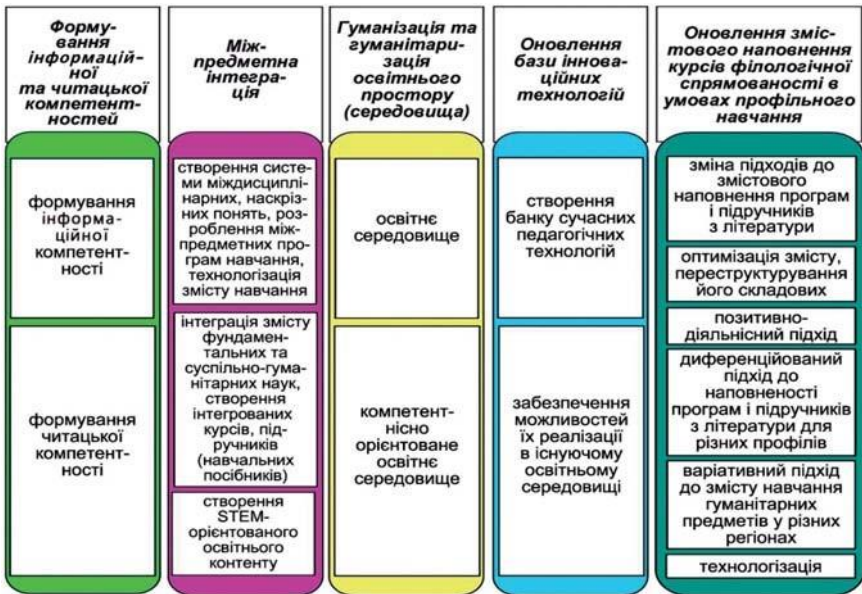

Рис. 5.8. Дидактичні умови реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в профільному навчанні

А) Формування інформаційної та читацької компетентностей

Педагогічні технології за філологічним спрямуванням тісно пов'язане з поняттями інформаційно-комунікаційна компетентність та читацька компетентність, тому ми розглянемо, яким чином еволюція одного поняття вплинула на трансформацію іншого відповідно до сучасних реалій освіти. Вивчення предметів гуманітарного циклу науковці вважають основою для формування в учнів інтелектуальної, інформаційно-комунікаційної компетентності, складником якої є саме читацька компетентність. Тож їх формування розглядається як дидактична умова реалізації педагогічних технологій гуманітарного спрямування. Питанням формування інтелектуальних (мисленнєвих) та інформаційних (читацьких) умінь і навичок тривалий час займалися українські науковці. Так, у 90-х роках було розроблено низку міжпредметних програм формування та розвитку інтелектуальних та читацьких умінь учнів 1–11-х (12-х) класів. Професор Вал. Паламарчук розробляла й впроваджувала у ЗССО та закладах вищої освіти низку метапредметних програм і методик (технологій) формування й розвитку умінь та навичок школярів. Методологічні засади та методики (технології) з проблеми формування інтелектуальних умінь та навичок в учнів автором викладено в докторській дисертації та численних книжках, програмах (і методиках) [377; 380; 391; 415]. У 90-х роках нами було розроблено програму формування та розвитку інформаційних умінь в учнів 1–11-х класів; програму і методику (технологію) формування інформаційних умінь як підґрунтя розвитку загальних здібностей учнів, де наведено класифікацію інформаційних умінь та навичок учнів і розподілено їх за чотирма рівнями (об'єктивним, структурним, якісним та рівневим). Розрізнялися такі види інформаційних компетентностей учнів основної школи: елементарні – засвоєння на початковому рівні необхідної навчальної інформації (потребують обов'язкового вдосконалення на наступному рівні); базові – володіння оптимальним обсягом інформації, необхідним для засвоєння основного навчального змісту; вміння критично осмислювати масиви інформації: порівнювати фрагменти з різних джерел на одну тематику; визначати їх достовірність; вилучати інформацію, яка потрібна для роботи; узагальнювати її; творчі – передбачає створення власного інтелектуального продукту на основі отриманої та перетвореної інформації [414]. У 1992 році нами в кількох школах м. Києва було запроваджено факультативні курси за створеною нами програмою формування та розвитку інформаційних умінь в учнів 1–11 класів. У ній для кожного класу виокремлено такий комплекс умінь та навичок роботи з інформацією, який потрібен учням даного віку і закладено потенціал для переходу до наступного рівня. Загальною метою було формування інформаційних компетентностей учнів – випускників, які дали б їм змогу плідно працювати в інформаційному просторі. Згідно з нею, учні 9-х класів (випускники основної школи) повинні: вміти вико-

ристовувати кілька джерел інформації для підготовки потрібного матеріалу, спиратись на самостійно складений план роботи, тези, таблиці, графіки та інші звернуті форми відповіді, обирати тип відповіді; вчитись самостійно вивчати навчальні теми, спираючись на підручник та інші джерела, удосконалювати вміння цілісного аналізу в єдності змісту та форми; встановлювати міжпредметні зв'язки в окремих навчальних завданнях; користуватись сформованими вміннями виділяти головне, порівнювати, вчитись складати моделі порівняння, робити висновки, давати оцінку, узагальнювати та систематизувати матеріал, робити емпіричні визначення, вчитись конкретизації, доведенню та спростуванню, аналізувати та оцінювати визначення вчителя, учнів та підручника; розширювати рамки застосування цих вмінь; володіти всіма видами навчального та художнього читання та скорочитання; володіти усіма основними видами письмових робіт; вчитись працювати з критичною літературою, вміти знаходити її в каталозі, картотеці, бібліотечному фонді, використовувати прикнижкову та внутрішньокнижкову бібліографію; вміти працювати з періодикою, науково – популярною літературою; складати список використаної літератури з анотаціями; володіти основними вміннями роботи з Microsoft Word, Internet. Необхідний комплекс умінь та навичок також розроблений і впроваджений і для учнів 11 (12)-х класів [412].

Тож ведучою технологією гуманітарного спрямування ми визначили ***технологію формування читацької та інформаційної компетентності***.

Автором створено та обгрунтовано експериментальну технологію формування читацьких та інформаційних компетентностей учнів, яка побудована на загальнодидактичній основі і базується на теорії цілеспрямованого поетапного формування мисленнєвої діяльності учнів Вал. Паламарчук. Загальна стратегія дій вчителя та учнів при формуванні способів мисленнєвої діяльності обрана такою: кумуляція – діагностика – мотивація – рефлексія (усвідомлення та пояснення суті та правила користування прийомом) – застосування – узагальнення – перенесення. Система навчальних вправ (етапи застосування та узагальнення) повинна вирішувати два завдання: 1) відпрацювання загальнонавчальних умінь, які є операційною основою навчання (аналізу та виділення головного в тексті; порівняння; узагальнення; приклад – схема, розроблена проф. Вал. Паламарчук (правило-орієнтир аналізу та виділення головного, порівняння, узагальнення); 2) завдання з предмета в процесі виконання яких учні повинні застосувати комплекс інтелектуальних та інформаційних умінь та навичок (робота з критичною літературою, із запитаннями та завданнями до тексту; обов'язкове оптимальне співвідношення репродуктивних, продуктивних та творчих завдань) [33; 413; 414].

Проблема формування *інформаційної та читацької компетентностей* на сучасному етапі розглядалася нами під новим кутом зору [386].

З огляду на багаторічні дослідження цього питання та наші напрацювання в 1992–2020 рр. ми дійшли висновку, що в педагогіці склалися *два погляди на поняття «інформаційні компетентності»*. Прихильники першого підходу розглядають інформаційну компетентність як уміння використовувати комп'ютерні інформаційні технології, прирівнюючи її до комп'ютерної грамотності (знання комп'ютера, вміння використовувати мультимедійне обладнання, здійснювати пошук інформації в мережі Інтернет, створювати веб-сайти тощо), тобто ототожнюють з інформатикою [374]. Відповідно до другого підходу визначення поняття «інформаційні вміння та навички», «інформаційна компетентність» охоплює міжпредметні знання, уміння й навички здобування, перетворення, передавання та використання інформації в різних галузях людської діяльності для якісного виконання освітніх та професійних функцій. На нашу думку поняття «інформаційна компетентність» в рамках другого підходу можна окреслити як нову грамотність, до складу якої входять вміння активної самостійної обробки інформації, її відбору, трансформації, генерування та засвоєння. Вона містить також готовність виробляти, приймати, прогнозувати і реалізовувати оптимальні рішення в практичній діяльності на підставі когнітивного, мотиваційно-ціннісного, рефлексійного та операційного компонентів [25]. З огляду на це ми формулюємо поняття *інформаційна компетентність* [26].

Інформаційна компетентність –

Інтегративна якість особистості, що є результатом процесу трансформації в особливий тип міжпредметних компетентностей, які дають змогу активно обробляти, відбирати, аналізувати, трансформувати, генерувати та засвоювати потоки інформації і, як результат, прогнозувати, приймати, та реалізовувати оптимальні рішення в різних сферах діяльності

Вказані вище надпредметні програми та відповідні технології опубліковано нами в авторських посібниках, кандидатській дисертації. Читачку компетентність як інтегрований компонент навчальних досягнень учнів, сукупність основних усвідомлених учнями знань, умінь і навичок, передбачених конкретною літературною темою та шкільним курсом літератури загалом, систему ціннісно-світоглядних орієнтацій, сформованих на матеріалі програмових художніх творів, а також здатність учнів до цільового осмисленого застосування здобутих предметних знань, умінь і способів діяльності в нових навчальних і життєвих ситуаціях розглядає Т. Яценко [555].

Окреслені поняття утворили основу поняття педагогічні технології за філологічним спрямуванням, розроблення класифікації педагогічних технологій за згаданим спрямуванням та визначення ключових тенденцій реалізації педагогічних технологій профільного навчання.

Б) Міжпредметна інтеграція (спільний інформаційний простір).

Міжпредметна інтеграція як дидактична умова реалізації педагогічних технологій гуманітарного спрямування розглядається нами як чинник створення спільного інформаційного простору. Створення спільного інформаційного простору може досягатися шляхом упровадження в освітній процес міжпредметної інтеграції та реалізації міжпредметних зв'язків у навчальному процесі. Це вимагає здійснення низки змін, які пропонує проєкт Нова українська школа. Насамперед, це – скорочення кількості предметів, яке пропонується здійснити за допомогою впровадження інтегрованих курсів, створення інтегрованих підручників (наприклад, «Людинознавство» (Васьківська Г.) [119], «Русский язык и литература» (Снегірєва В., Курач Л.) [508; 509] та ін.). Така тенденція виникла у результаті збільшення у багато разів інформаційного потоку й необхідності узагальнення його за певними параметрами, а з іншого боку, нагальною проблемою є постійне оновлення змісту основних предметів в інформаційному просторі. Автором в рамках дослідження проблеми міжпредметної інтеграції в профільній школі розроблено дидактичні умови реалізації інтегративного підходу в умовах профільного навчання за єдності інваріантної та варіативної складових (створення системи міждисциплінарних, наскрізних понять, розробка міжпредметних програм навчання; інтеграція змісту фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук, створення інтегрованих курсів, підручників (навчальних посібників); технологізація змісту навчання, створення STEM-орієнтованого освітнього контенту) та методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл, науковців та методистів. На цій основі автором розроблено методичні рекомендації щодо конструювання змісту профільного навчання на основі міжпредметної інтеграції в єдності інваріантної та варіативної складових. У методичних рекомендаціях акцентується, що результатом застосування міжпредметних зв'язків має бути міжпредметна компетентність, тобто здатність здобувачів освіти застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей, розвиток технологічного мислення у старшокласників. Ці напрацювання лягли в основу дидактичної моделі інтеграції змісту навчання у старшій школі в умовах профільного навчання, яка була впроваджена в практику закладів загальної середньої освіти [21; 27; 38; 613].

В) Гуманізація та гуманітаризація освітнього простору (середовища). Третьою дидактичною умовою реалізації педагогічних технологій гуманітарного спрямування є гуманізація та гуманітаризація освітнього простору (середовища). Аналіз праць науковців дав змогу виявити, що під терміном «*освітній простір*» у педагогіці розуміється сукупність умов, котрі впливають на формування і функціонування людини в суспі-

льстві; під «*освітнім середовищем*» розуміють частину соціокультурного простору, зону взаємодії освітніх систем, їх елементів, освітнього матеріалу і суб'єктів освітніх процесів (Л. Ващенко, А. Жукова, В. Левін, Л. Макар, С. Трубачева, С. Шацький та ін.) [211]. *Компетентнісно орієнтоване освітнє середовище* розуміється як сукупність спеціально організованих психолого-педагогічних умов, що забезпечують якість підготовки учнів у компетентнісному форматі: їх навчально-практичну, дослідницьку та проєктну активність, соціальну мобільність, готовність до профільного та професійного самовизначення з подальшим самовдосконаленням [499]. Гуманізація та гуманітаризація освіти покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості і планетарне мислення. Ураховуючи зміщення акцентів на людино-орієнтований підхід в освіті, сучасні науковці у своїх працях усе частіше переосмислюють поняття «гуманізація» і «гуманітаризація», що акумулюють саму серцевину новітніх підходів. Поняття «*гуманізація освіти*» у багатьох дослідників визначається як соціально-ціннісна і морально-психологічна основа стосунків між суб'єктами педагогічного процесу, де критерієм виступає ступінь індивідуального самовизначення, за якого реалізується особистісна свобода. Процес становлення особистісної свободи має бути пов'язаний із соціокультурними цінностями, забезпечуючи гармонійне існування (комунікацію) людини в культурному й соціальному просторі. *Гуманітаризацію освіти* розглядають, насамперед, як засіб гуманізації освіти, спосіб становлення індивідуального самовизначення особистості, розвитку її самосвідомості, самоосвіти для подальшої самореалізації в особистісному і професійному планах. У вужчому сприйнятті це поняття розглядалося як відображення в освітньому процесі гуманістичних тенденцій у розвитку сучасного суспільства, коли людська особистість визначається найвищою цінністю. Згодом поняття було поглиблене і визначалося як процес, спрямований на засвоєння особистістю гуманітарного знання, гуманітарного потенціалу кожної галузі знань, на присвоєння особистістю загально значущих цінностей кожної з них. Одними з перших питання гуманітаризації української освітньої системи (1995) розглянули С. Гончаренко і Ю. Мальований, яким належить таке її трактування: «Гуманітаризація передбачає повернення освіти до цілісної картини світу, і перш за все, світу людини, світу живого і цілісного, до всесвітньої культури, до олюднення знань [168]. Варто зауважити, що тоді не всі педагоги сприймали навіть сам термін, вважаючи, що природніше було б говорити про духовність і духовні засади освіти, обминаючи слово «гуманітаризація», оскільки цей неологізм, на їхню думку, своєю неприродністю в звучанні насторожує і відштовхує від себе людину. Гуманітарне знання розглядається як цілісність, що характеризується наповненістю особистісним смислом, досвідом, емоційною забарвленістю. Знання, здобуте в ході розуміння, посилюється за рівноправного діалогу

суб'єкта навчання з культурним досвідом людства. Серед особливостей гуманітарних наук можна вважати: залежність від соціокультурних чинників; використання при гуманітарному пізнанні інтерпретаційних методів дослідження; обов'язковість аналого-символічної системи; наявність аксіологічного моменту. Реформування змісту загальноосвітньої підготовки у напрямі його гуманізації і гуманітаризації має здійснюватися на основі: формування гуманітарного мислення, опанування рідної, державної й іноземної мов; прилучення до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, здобутків української і світової культури; осмислення історичних фактів, подій і явищ, різноманітності шляхів людського розвитку; формування світоглядної, правової, моральної, політичної, художньо-естетичної, економічної, екологічної культур; утвердження пріоритетів здорового способу життя людини; відображення у змісті історичної освіти закономірностей історичного розвитку, широке вивчення україно(народо)знавства, етнічної історії й етногенези українців, інших народів України; забезпечення естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями й знаннями в галузях мистецтв; формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів, починаючи з ранньої родинної освіти. Автором у результаті дослідження вироблено концептуальні положення гуманітаризації профільного навчання, а також створено концептуальну модель фундаменталізації змісту гуманітарних предметів у профільній школі, у якій виокремлено блоки, що відбивають заплановані й реалізовані зміни у навчально-виховному процесі навчального закладу. Визначено дидактичні умови добору змісту гуманітарних предметів у старшій школі в умовах профільного навчання, які є взаємозалежною сукупністю компонентів навчально-виховного процесу, що забезпечують реалізацію і зворотний зв'язок його змістового і процесуального блоків. Результатом гуманітарної освіти за зазначених умов має стати інтелектуалізація особистості, а саме – поєднання культурної підготовки з оволодінням окремих предметами і всією культурою в цілому [37; 41; 42].

Г) Оновлення бази інноваційних технологій. Четвертою дидактичною умовою ми визначаємо оновлення педагогічних технологій філологічного спрямування. Швидкі та глобальні зміни в усіх сферах людської діяльності наразі є характерною ознакою інформаційного суспільства, яке вимагає застосування інновацій, передусім, в освітній галузі. Саме перед нею постає завдання сформувати особистість, здатну протистояти викликам сучасного світу та реалізовувати новітні технології. Тож основними вимогами є: 1) оновлення бази інноваційних технологій; 2) забезпечення можливостей їх реалізації в існуючому освітньому середовищі. Потреба оновлення методологічних і методичних засад навчання літератур в старшій школі пов'язана з необхідністю урахування специфіки читання в епоху інформаційних технологій: залучення учня до читання, формування читацької (предметної і загальнонавчальної) та ключових

компетентностей, упровадженням профільного навчання. У структуру інноваційних технологій ми відносимо: навчання у співпраці (командна, групова робота); розвивальне навчання; ігрові технології; технології інтерактивного навчання; технологія проєктного навчання; технологія життєвого проєкту та життєвого проєктування; технологія розвитку критичного мислення; технологія формування та розвитку творчої особистості; вальдорфська педагогіка Р. Штейнера та ін. Володіння інформаційною компетентністю дає можливість орієнтуватись в інформаційному, освітньому (навчальному) просторі, розширити межі спілкування і власні можливості. Оперування масивами інформації для учня, студента, фахівця в будь-якій сфері діяльності має вирішальне значення. Останнім часом очевидним є певний прогрес щодо запровадження технологій формування інформаційної, інтелектуальної компетентності особистості. Але дана проблема не може вважатися повністю вирішеною у зв'язку із швидкими змінами у суспільстві [23; 24; 31].

Д) Оновлення змістового наповнення курсів філологічної спрямованості в умовах профільного навчання. П'ятою дидактичною умовою реалізації педагогічних технологій гуманітарного спрямування ми розглядаємо постійне оновлення змістового наповнення курсів філологічної спрямованості. Цей аспект є важливим через те, що зміни зовнішнього середовища тягнуть за собою зміни в змісту, а значить і технологій навчання. Такими змінами наразі стало введення дистанційного навчання в школі і необхідності створення нових технологій. Упродовж минулих років нами було проведено опитування старшокласників деяких шкіл м. Києва, яке показало:

1) зміст предметів, що їм викладають в цілому відповідає сучасним досягненням науки та культури, але має бути переглянутий та відкоригований; необхідне застосування педагогічних інновацій;

2) важливість компетентнісно спрямованого навчання, орієнтації на майбутню практичну діяльність;

3) необхідність введення низки інтегрованих курсів, курсів, що поглиблюють зміст обраного профільного предмета, курсів, які наближені до сучасних технологій.

На наш погляд, причиною таких думок може бути те, що впродовж тривалого часу зміст програм і підручників, зокрема з української літератури, не зазнавали суттєвих змін і перелік творів, що вивчаються учнями старших класів, переглядався несуттєво. Програми з літератури та суспільно-гуманітарних предметів мають постійно оновлюватися, доповнюватися новими темами, що відображують зміни у суспільстві та сучасній літературі. Тож оновлення змістового наповнення програм та підручників гуманітарних предметів включає такі позиції:

1) зміна підходів до змістового наповнення програм і підручників з літератури, скорочення вивчення частини творів, оглядове вивчення де-

якої частини, введення нових сучасних творів гуманістичного, позитивного спрямування;

2) оптимізація змісту, переструктурування його складових;

3) позитивно-діяльнісний підхід, загальна емоційна забарвленість творів, що входять до програми для певного класу (морально-психологічне навантаження, а не тільки історичне та ідеологічне);

4) диференційований підхід до наповненості програм і підручників з літератури для різних профілів;

5) варіативний підхід до змісту навчання гуманітарних предметів у різних регіонах;

6) технологізація [30].

Тож, зміни у літературному середовищі закономірно мають відображатися у змісті та технологіях викладання гуманітарних предметів. Опорними принципами, що лежать в основі реалізації педагогічних технологій гуманітарного спрямування мають стати принципи варіативності та оптимізації їх застосування.

Педагогічні технології за філологічним спрямуванням: трансформація в змінюваних умовах. Глобальні виклики в суспільстві, що змінюють світ, закономірно впливають на пріоритети розвитку шкільної освіти, дають поштовх до розвитку та трансформації педагогічних технологій і моделей навчання. Наразі зміна зовнішніх умов життя у світі потягла за собою зміну форм навчання з очної до дистанційної. Це зумовило ряд проблем не тільки технічного характеру, а й висунуло багато питань, які потребують обговорення. Перше питання виникло досить давно, це поступова інформатизація навчання. Ще у 2000 році було прийнято Концепцію розвитку дистанційної освіти в Україні, де зазначено про необхідність забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження у навчально-виховний процес новітніх педагогічних технологій та науково-методичних досягнень, створення нової системи інформаційного забезпечення освіти. Планувалося, що поступове введення дистанційного навчання сприятиме появі нових можливостей для оновлення змісту навчання та методів викладання дисциплін і розповсюдження знань; розширення доступу до всіх рівнів освіти; реалізації системи безперервної освіти протягом життя; індивідуалізації навчання за масовості освіти. Дистанційна освіта визначалася як рівноцінна форма навчання, що реалізується за технологіями дистанційного навчання. Тож *педагогічні технології дистанційного навчання з огляду на визначення в Концепції – це технології опосередкованого активного спілкування з використанням телекомунікаційного зв'язку та методології індивідуальної роботи зі структурованим навчальним матеріалом, представленим у електронному вигляді.* Соціальними групами, визначеними цим документом, на які орієнтується система дистанційної освіти є учні старших класів, бажаючі одержати додаткові знання паралельно з

навчанням у школі; особи, які готуються до вступу у вищі навчальні заклади; особи, які мають медичні обмеження для одержання регулярної освіти та ін. [268]. Але в такому глобальному масштабі використання інформаційних технологій навчання – це виклик сучасності. До перерахованих соціальних груп наразі додається великий віковий контингент учнів – це учні, віком з 7 до 16 років. Тому виникають нові виклики, вирішуються нові проблеми психологічного та педагогічного (дидактичного) характеру.

Інформатизація розглядається в даний час як нова галузь педагогічного знання, яка орієнтована на забезпечення сфери освіти методологією та технологіями вирішення завдань:

- осмислення нових цілей і стратегій розвитку педагогічної системи, пов'язаних з розвитком інформаційних процесів та глобалізацією сучасного інформаційного суспільства;

- позитивні та негативні психолого-педагогічні аспекти використання інформаційних засобів навчання в навчальній діяльності, обмеження для певного віку, можливі наслідки;

- відбір педагогічних технологій навчання, які можна продуктивно використовувати в дистанційному навчанні;

- комплекс рекомендацій для учнів, які не можуть регулярно приєднуватися до дистанційного навчання;

- вирішення проблем, пов'язаних з індивідуальними особливостями дитини, можливістю просуватися в заданому темпі;

- залучення батьків до процесу дистанційного навчання: так званий «трикутник партнерства»;

- поступове формування досвіду практичного застосування дистанційного навчання, отримання зворотного зв'язку та вирішення проблем в реальному часі.

Основними аспектами для ефективного впровадження дистанційного навчання визначаються такі: створення якісно нового інформаційного освітнього середовища, що сприятиме розвитку особистості учня, його творчої складової; трансформація та адаптація педагогічних технологій навчання до інформаційної взаємодії між вчителем та учнями; зміна навчально-методичного забезпечення освітнього процесу та постійний моніторинг темпів просування кожного учня; формування інформаційної компетентності учня [40].

Тому одним з нагальних завдань для вирішення проблеми організації дистанційного навчання є відбір педагогічних технологій навчання, які можна продуктивно використовувати в дистанційному навчанні. Особливо це важливо для гуманітарних предметів через їхній вплив на свідомість та емоційну складову учнів. Крім того, вивчення предметів філологічного циклу вимагає індивідуальної підготовки дитини до уроку: читання творів та додаткової літератури, написання письмових робіт,

виконання творчих робіт та інше. Важливим аспектом для успішного засвоєння інформації є існування різних видів подачі та закріплення матеріалу для візуалів, аудіалів та кінестетиків.

Для розширення навчального простору існує багато навчальних Інтернет-платформ як офіційних, так і приватних, які тією чи іншою мірою дають змогу навчатися дистанційно та містять різноманітні завдання, тематичні курси, відеоуроки, завдання для самоперевірки, тренажери, тести і конспекти з усіх тем шкільної програми.

Розглянемо одну з педагогічних технологій дистанційного навчання, яка з успіхом може бути використана для філологічних предметів: *інтерактивну відеодискусію* [22]. Базові педагогічні технології – технології групового навчання:

- дискусія (від лат. discussion розгляд, дослідження) – колективне обговорення якогось спірного и неvirішеного питання з метою встановити міру істинності в кожній з висунутих точок зору та досягнути консенсусу;

- групова дискусія – це спільне обговорення спірного питання, що дає змогу прояснити (можливо, змінити) думки, позиції та установки учасників групи у процесі безпосереднього спілкування;

- інтерактив («inter» – «взаємний», «act» – діяти) – це активна взаємодія засобами діалогу з чимось (наприклад, з комп'ютером) або кимось (людиною). Інтерактив – це більше, ніж діалог: у діалозі між викладачем та слухачами провідну роль відведено саме викладачу.

- В інтерактивній формі навчання відбувається не лише взаємодія між викладачем і слухачами, а й активна бесіда і співпраця між слухачами; викладач виконує координуючу або консультативну роль. Це означає, що викладач і слухачі виступають рівноправними суб'єктами навчання, кожен з яких може мати власну думку, яка априорі має право на існування. Інтерактивне навчання передбачає активну взаємодію і залучення усіх учасників у пізнавальний процес.

Особливості дискусії в онлайн-форматі: запобігання монологів лідерів групи; застосування підготованих учнями відео нарізок; залучення максимальної кількості учнів (почергово).

Етапи підготовки включають такі позиції:

- правильний підбір теми (узагальнення вивченої теми; виокремлення дискусійних питань; гуманістична позиція стосовно явища, події, твору);

- підготовка та підбір матеріалів, відеофрагментів;

- засвоєння учнями основних кліше, правил ведення дискусій, понятійного апарату обговорення;

- тренувальні міні-завдання (скетчи) в парах (розіграй ситуацію, доведи свою позицію за правилами);

- створення відео-нарізки учнями зі своїми виступами;

- аналіз відеофрагментів та рекомендації.
- домашнє завдання.
- результат застосування інтерактивної відеодискусії:
- формування комунікативної, інтелектуальної інформаційної компетентностей; моделювання ситуацій; акторські навички.
- спілкування з класом як з навчальним мікросередовищем;
- вміння досягти консенсусу;
- виховання толерантності;
- гуманітарне сприйняття світових проблем.

На нашу думку, за тих умов, що виникли зараз у світі під час введення карантину, важливим є не стільки поступове засвоєння шкільної програми, а курс на особистісне самовизначення, свободу і саморозвиток. Тому акцентуємо на не менш важливі складовій шкільного навчання – гуманітарній його наповнюваності. Першочерговим завданням гуманітарної педагогіки в час стрімкого зростання обсягів інформації та зниження їхньої якості виступає формування в учнів здатності до гуманітарного мислення, ціннісного ставлення та особистісного розвитку.

Результатом гуманітарної освіти за зазначених умов має стати інтелектуалізація особистості у поєднанні з реалізацією її культурного потенціалу. З існуючого різноманіття педагогічних технологій пріоритетними наразі є діалогічні технології, які дають змогу активізувати процес постійного продукування нових ідей, думок, емоцій, на основі яких формуються духовні цінності.

Тож у дистанційному навчанні мають бути закладені, насамперед, такі головні орієнтації: загальнолюдські цінності; потреба в пізнанні цілісності світу; формування світоглядної культури і поведінкових принципів, основ гуманістичних соціальних відносин [35].

Ще одною важливою і наразі невирішеною проблемою є проблема співпраці (партнерства) вчителів, учнів та батьків, який ми називаємо *трикутником партнерства* [16]: в умовах всесвітнього карантину і введення дистанційного навчання нового звучання набуває співпраця вчителя, учня і батьків. Така система вже давно практикується в вальдорфських школах. Вихователі, педагоги спілкуються з батьками як з суб'єктами виховного процесу. На відміну від більшості державних традиційних освітніх закладів, тут батькам пропонують відвідати уроки, концерти, демонструють творчі роботи учнів.

Цим вальдорфський процес навчання викликає прихильність до себе тих батьків, які хочуть бути активними учасниками процесу. Батьки та їхні ініціативи завжди вітаються: допомога у виготовленні іграшок, оформленні та прибирання групи, активну участь у святах і т.п. [341]. Цю практику підтримують і творчі колективи, які вимушені закритися на період карантину, але не полишають активне спілкування та спільну роботу з вихованцями. Творчі роботи, танцювальні та музичні заняття, худож-

ні майстерні, перегляди та обговорення фільмів та постановок та багато чого іншого є в їхньому активі.

У який спосіб змінюється освітній процес у традиційних школах зараз? Дистанційне навчання для дітей різного віку зумовлює різну ступінь залучення до цього процесу батьків. Традиційним таке залучення обмежується спонуканням батьками дітей до активного навчання, контроль над здійсненням уроків, але дуже рідко батькам пропонується стати учасниками процесу.

Серед форм співпраці учнів, учителів і батьків такі:

організація робочого часу, засобів навчання та синхронізація зусиль; пасивна участь батьків під час взаємодії учня та вчителя за взаємною згодою (для тих учнів, які потребують допомоги чи індивідуальної роботи); відмова від такої участі під час взаємодії учня і класу (групи); можливість індивідуальних (чи за участі батьків) відеоконсультацій за потреби; графік взаємодії: проведення раз на тиждень класних годин, віртуальних консультацій, обговорень за участю батьків (в ефірі вчитель, слово учням та батькам за потреби з ключових питань, основне спілкування в чаті); спілкування батьків та вчителів про успішність учнів за домовленістю; налагодження постійної співпраці учнів між собою за дистанційної форми, спільні завдання, проєкти та творчі роботи (робота в спільному документі, груповому чаті), презентація результатів такої співпраці для вчителів і батьків на відеоконференції; створення індивідуальної освітньої та виховної траєкторії учня із залученням до взаємодії батьків, регулярна комунікація; зворотний зв'язок: постійний чат, з якого виокремлюються актуальні питання та проблеми, винесення їх на обговорення.

Для здобувачів профільної освіти віртуальний простір набагато ширший: від навчальних платформ, профорієнтаційних проєктів, тестувань, творчих майстерень – до наукових презентацій з основних напрямів сучасної науки. Для учнів середньої та старшої школи є рішення – гейміфікована онлайн-платформа iLearn, розробником якої є «Освіторія»: <https://ilearn.org.ua/>

Головні напрями дистанційної освіти та роботи «трикутника партнерства» подано на рис. 5.9.

Отже, можна сказати, що педагогічні технології гуманітарного спрямування сьогодні визначають перспективний інноваційний вектор розвитку освіти. Їхнє виникнення та практичне застосування зумовлено потребами інформаційного суспільства в заміні старих способів організації процесу навчання; необхідністю впровадження системно-діяльнісного, особистісно орієнтованого, компетентнісного підходів; назрілою необхідністю технологічного проєктування педагогічного процесу, яке дає змогу певним чином прогнозувати та гарантувати результати навчання, знизити ризики.

Рис. 5.9. Головні напрями дистанційної освіти та роботи «трикутника партнерства»

Особливості педагогічних технологій профільного навчання, зокрема, гуманітарного профілю, полягають в їх адаптації до вимог профільного навчання, зокрема, забезпечення гуманітаризації, фундаменталізації, інноваційності, варіативності та реалізації інтегрованого навчання. Прогнозується, що технології профільного навчання будуть вивчатися, адаптуватися до змінюваної реальності та допомагати реалізувати ключові завдання нової української школи.